

Филозофски факултет
Универзитет у Београду

Дипломски рад

Квантитативни прилог проучавању
спољне трговине балканских земаља од
1935-1939. године

Ментор:
др Јелена Рафаиловић

Студент:
Филип Шапић

Београд, септембар 2019. године

Садржај

Листа скраћеница.....	iv
Предговор	1
Увод.....	2
Спољна трговина.....	15
Увоз	17
Извоз.....	20
Спољнотрговински биланс	22
Економске политике	25
Главни артикли спољне трговине	27
Спољна трговина са Немачком.....	33
Балкан и Европа	35
Закључак	38
Библиографија	40

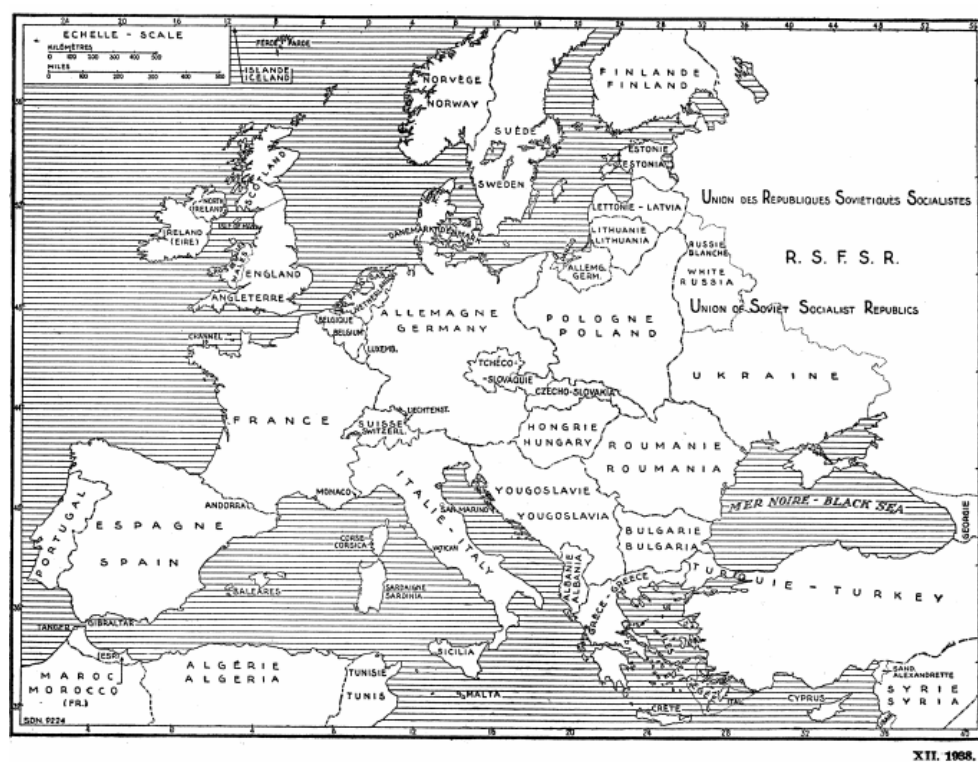
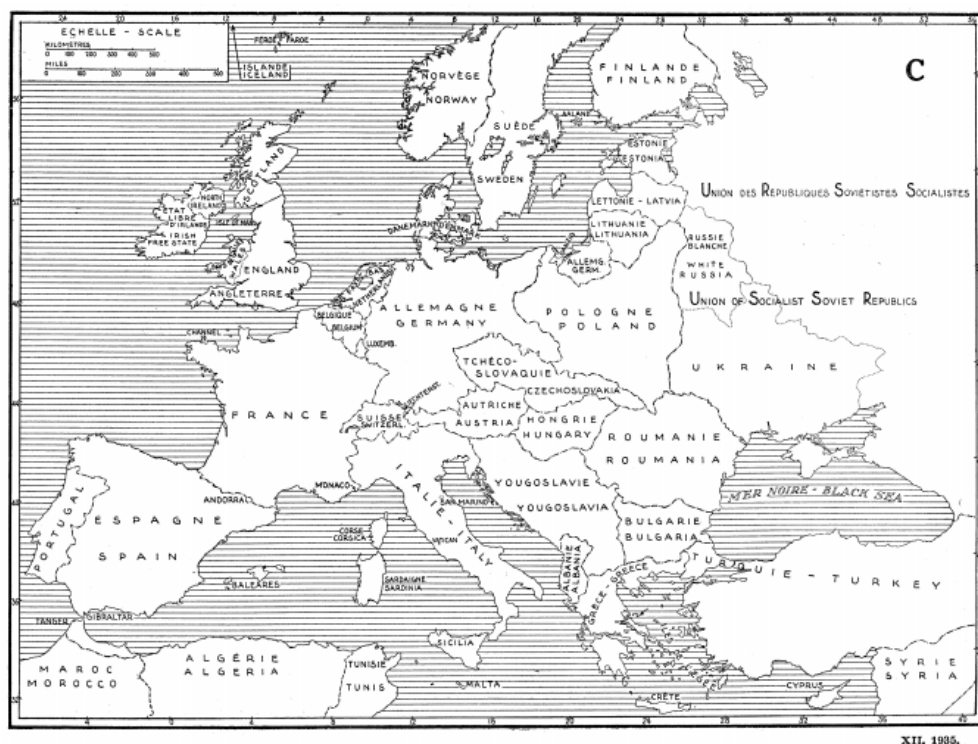
Листа табела и графика

Слика 1: Карта Европе из 1935. и 1939. године	v
Графикон 1: Удео потрошакних добара у увозу	19
Графикон 2: Увоз и извоз робе изражени у милионима националних валута	24
Графикон 3: Укупни грчки извоз од 1935. до 1938. године у тонама.....	28
Графикон 4: Укупни румунски извоз од 1935. до 1938. године у тонама	29
Графикон 5: Румунски извоз од 1935. до 1938. године према групама робе изражен у милионима тонама	30
Графикон 6: Укупни југословенски извоз од 1935. до 1939. године у тонама	31
Табела 1: Структура увоза изражена у процентима	18
Табела 2: Увоз у периоду 1936-1938. као проценат увоза у периоду 1927-1929.....	20
Табела 3: Структура извоза изражена у процентима	21
Табела 4: Бугарски извоз у тонама.....	27
Табела 5: Грчки извоз у килограмима.....	28
Табела 6: Румунски извоз у тонама.....	30
Табела 7: Југословенски извоз у тонама.....	32

Листа скраћеница

БДП	<i>брuto домаћи производ</i>
СССР	<i>Савез Совјетских Социјалистичких Република</i>
ХСС	<i>Хрватска сељачка странка</i>

Слика 1: Карта Европе из 1935. и 1939. године

Извор: League of Nations, Statistical year-book of the League of Nations, Geneva, 1935/196; 1938/39.

Предговор

Средина '30.-их година XX века је предмет великог интересовања историчара широм света. Овај међуратни период се користи не само како би се разумеле узроци Другог светског рата, већ и промена у разумевању економских токова и улоге државе у привреди које ће се одразити на политичка уређења у другој половини XX века. Такође, анализа овог периода се реактуализовала са избијањем економске кризе 2008. године када су бројни истраживачи и научници покушали да направе паралеле између ове две кризе.

Овај период је био и остао предмет интересовања јер су се у тој деценији одвили неколико пресудних историјских догађаја. Пад њујоршке берзе је уздрмао економски поредак и условио државе широм света да промене економске политике, дошло је до појаве и успона нацизма, Шпански грађански рат је буктао Иберијским полуострвом, а Совјетски савез је успео економски и политички да се консолидује. Нестало је веровање да ће слободна трговина донети просперитет сваком кутку света. Упркос напорима појединих (развијених) земаља и Лиге народа, слободна трговина, заједно са златним стандардом као наслеђа XIX века биле су напуштене. На њихово место су долазиле протекционистичке политике које су неки аутори описивали као самооруђе за економски слабе, попут земаља европске периферије.¹

„Квантитативни прилог проучавању спољне трговине балканских земаља од 1935-1939. године“ има за циљ да прикаже обим, карактер и развој спољне трговине² у периоду након економске кризе а пре почетка Другог светског рата. За потребе ове анализе одабране су Бугарска, Грчка, Југославија и Румунија³ као доминантно пољопривредне земље које су у овом периоду истовремено настојале да изграде друштва и привреде након рата, да се модернизују и надасве економски развију. Стога овај рад сагледава улогу и утицај спољне трговине у остваривању ових намера.

Период од 1935. до 1939. године одабран је као период опоравка и просперитета између два светска рата. Економски опоравак и први резултати након кризе 1929. године забележени су 1935. године, док је 1939. почео нови светски рат на европском тлу. Налази истраживања која су посматрала овај период на Балкану представљена су у овом раду. Међутим, у раду се одмакло од искључиве анализе Лиге народа и постојећи корпус литературе допуњен је анализом примарних извора самих земаља. Наиме, допринос истраживања се огледа у продубљивању разумевања историјских процеса кроз интеграцију података националних статистичких годишњака.

Рад је структуриран на следећи начин: први део – Увод – дискутује општи историјски контекст међуратног периода у Европи. Ово поглавље отпочиње са мировном

¹ Иван Т. Беренд, *Економска историја Европе у XX веку: Економски модели од laissez-faire до глобализације*, Архипелаг, Београд, 2009, стр. 58, 70-76.

² Спољна трговина представља размену добара, услуга и капитала количину добара коју једна земља извезе у току одређеног периода. Још су меркантилисти препознали значај трговине за економски развој државе и сматрали да је већи извоз него увоз кључан за акумулацију националног богатства. Беренд, стр. 19-20; Драган Веселинов, *Политичка економија*, Факултет политичких наука, Београд, 2008, стр. 120.

³ Пуни називи ових земаља током '30.-их година били су: Краљевина Бугарска, Краљевина Грчка, Краљевина Румунија, Краљевина Југославија.

конференцијом у Паризу, а наставља се са узроцима и последицама економске кризе из 1929. године. Такође, пажња је усмерена на промену економског дискурса од *laissez-faire* доктрине ка државном протекционизму. Потом се анализира свеукупна политичка и економска ситуација у одабраним балканским земљама.

Иако постоје и друге мере којима се процењује вредност економије (нпр. финансијске и монетарне политике), за потребе овог рада пажња је посвећена спољној трговини јер она омогућава не само да се сагледају међународне трансакције већ пружа увид у структуру производње једне земље и приступ другим тржиштима. Тако, друго поглавље сагледава спољну трговину из угла увоза, извоза, спољнотрговинског биланса и економских политика које су владе држава на Балканском полуострву пропагирале и спроводиле. Како би се употпунило разумевање спољне трговине, треће по реду поглавље сагледавала главне артикле које су Бугарска, Грчка, Југославија и Румунија извозиле. Оно је утемељено у подацима статистичких годишњака сваке од земаља. За разлику од дела о спољнотрговинском билансу који се односи на размену изражену у вредности националних валута, главни артикли су представљени у количини, тј. тонама које су извезене.

Напослетку, ради детаљног разумевања спољне трговине, она је стављена у перспективу размена са одабраним земљама Западне и Централне Европе. Од западноевропских земаља, анализирана је трговина са Француском, са којом су балканске земље имале традиционално добре односе, и са Немачком, која је током '30.-их година отпочела са активним присуством у региону. Обим и природа трговине је анализирана у односу са Чехословачком, која је окарактерисана као земља са највећим степеном индустријализације у Централној Европи у посматраном периоду.

У истраживању спољне трговине у овом раду користиле су се квантитативне методе како би се класификовали и осветлили различити аспекти спољне трговине. Подаци су прикупљени у статистичким годишњацима Лиге народа и самих држава објављеним у периоду од 1936. до 1940. године. Међутим, постоје примери када анализа није обухватила податке за 1939. годину као што је случај Грчке и Румуније услед почетка рада и немогућности да се прикупе подаци. Са друге стране, неки од недостатака годишњака су превазиђени употребом анализа у књигама чији су аутори имали увид у примарне изворе који нису доступни на Интернету или у библиотекама/архивима у Београду.⁴ Прикупљени подаци, на ове начине, су структурирани према теми – увоз/извоз, према временском периоду када је роба размењена, и класификацији производа. Ови подаци се могу описати као репрезентативни и симптоматични за потребе анализирања спољне трговине.

Како квантитативни приступ проучавању историји може дати једну ужу слику о појавама, овај рад настоји да превазиђе потенцијална ограничења тиме што узима у обзир дужи временски оквир у току којег могу да се анализирају трендови и утицај последица одређених економских политика на развој друштва. Иако се у раду дискутују поједине

⁴ Као што су документи *Reviews of the World Trade* за период од 1936. до 1940. године. Подаци из ових прегледа преузети су из Michael Charles Kaser and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and Performance between the Two Wars*. Vol. 1. Oxford University Press, USA, 1985.

године како би се нагласио бољи или лошији перформанс производње и трговине, оне се ипак на крају истраживања узимају у обзир кроз време и у датом контексту.

Како би се допунио мерни приказ трговине, примениле су се и квалитативне методе попут прегледа литературе, анализе садржаја и случаја.⁵ Узимањем у обзир секундарних података, допуњена је анализа статистичких приказа. Уз мешане методе истраживања, у овом раду је примењен и компаративни приступ. Прво је извршено поређење политичко-економске ситуације у Западној Европи и Балкану, а потом се фокус усмерио као структури спољне трговине сваке од одабране земље. Дат је компаративни преглед увоза, извоза, спољнотрговинских биланса, главних артикала трговине, а онда се упоредио обим трговине са главним трговинским партнерима – Немачком, Француском и Чехословачком. На овај начин, разумевање економско-политичког феномена као што је спољна трговина је контекстуализовано чиме се одмакло од ризика генерализовања налаза на друге земље или друге периоде.

Овај рад отвара врата за коришћење метода анализе мреже (енг. *network analysis*) која омогућава сагледавање и упоређивање смера и обима трговине кроз време. Ову методу је развио Фолке Хиллгердт још 1942. године⁶ радећи за Лигу народа. Анализа мреже је значајна и данас за истраживања јер уводи систематски приступ трговини, идентификује промене у тржишној динамици и прати развој регионалне трговине али и међународних (послератних) институција као што је Светска трговинска организација.⁷ Наредна истраживања која ће се фокусирати на Бугарску, Грчку, Југославију и Румунију од 1935. до 1939. године требало би да примене овај аналитични оквир како би се продубило емпиријско налази утицаја билатералне трговине и трговинских блокова на спољну трговину и њене ефекте на економски развој. Такође, наредни радови би посебно требало да узму у обзир утицај курсних листа и (контроле) размене валута на обим трговине. Као што ће овај рад показати, ове политике представљају главне механизме у стимулисању извоза, односно дестимулисању увоза које је због обима овог истраживања остало ван фокуса. Досадашњи радови са овом темом бавили су се или развијеним земљама или чланицама Светске трговинске организације, остављајући по страни земље у развоју као што су земље Балканског полуострва.

⁵ Као јединица случаја узет је регион, односно четири балканске земље јер су оне пример промене курса у економским политикама и раста утицаја Немачке у Европи, уз методолошки опрез да се закључак не генерализује.

⁶ Luca De Benedictis and Lucia Tajoli. "The world trade network." *The World Economy* 34, no. 8 (2011): 1418-1419.

⁷ De Benedictis and Tajoli, стр. 1421.

Увод

Међуратна међународна политика: Како до мира после Првог светског рата?

Почетак XX века обележио је ратни сукоб до тада невиђених размера који је након четири године трајања окончан мировним уговорима. Ови уговори потписани у Паризу (Версај, Сен Жермен, Неиј, Тријанон и Севр) током 1919. и 1920. године поставили су темеље политичком животу међуратне Европе, али нису донели очекивану стабилност. Управо тај изостанак стабилности довео је до поделе раздобља од 1919. до 1939. године на два дела. Први део, од мировне конференције до 1933. године, обележио је период версајске Европе, како су поражене силе Првог светског рата – Немачка, Мађарска и Бугарска⁸ – подругљиво називале поредак начињен на основу мировног споразума. Други део који чини период од 1933. до 1939. године обележио је ревизионизам горепомнутих држава које су биле незадовољне одлукама споразума. Њихово незадовољство је тињало читаву деценију, а жеља за ревизионизмом је прерасла у жељу за реваншизмом, који је на крају свет одвео у нови рат, крвавији и суровији од претходног.

Антрфиле 1: Од пада царевина до успона диктатуре

Први светски рат, потом и Париски мировни споразум су потпуно изменили политичку карту Европе у односу на предратно стање. Рат је успео да *уништи четири царства* (Немачка, Ауструграска монархија, Русија и Османско царство). На просторима несталих империја настале су нове државе, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Чехословачка, Пољска, Аустрија, Мађарска, Албанија. Број држава на европском континенту се повећао са 28 на 33. Такође, поред нестанка великих европских империја, долази и до *промена у државном уређењу* у Северозападној и Централној Европи, где државе махом прелазе на републиканско уређење. Старим републикама, Француској и Швајцарској, сада су се придружиле и Немачка, Аустрија и Савез Совјетских Социјалистичких Република.¹ Поред поделе на републике и монархије, тадашње државе су се разликовале и у односу на принцип владавине. Тако су постојале парламентарне демократије попут Велике Британије и Француске. Италија, трећа европска сила која је такође била парламентарна демократија, постала је диктатура 1922. године. Скоро деценију касније, 1933. у Немачкој је уведено слично државно уређење. Поред ове две државе, битно је истаћи и Шпанију која ће након грађанског рата 1936-1939. године постати диктатура предвођена генералом Франциско Франком.¹

⁸ Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, ЦИД Подгорица, 1998, стр. 305-306.

Прву деценију након рата обележила су настојања да се мир постигне. И iscrпљене бруталним ратом, све државе су желеле да дође до периода стабилности, схватајући да ће нови потенцијални сукоб бити још суровији и исцрпљујући него претходни. Такође, последица Првог светског рата је била и урушена привреда, како сила победница – чланица Атанте, тако и сила побеђених. Обе стране су прижељкивале мирно раздобље како би обновиле ресурсе и њих искористиле за свеукупни опоравак.

Како би се постигао мир и стабилност, јавила се идеја о трајном миру која је изродила даљу потребу за међународним савезом који ће потенцијалне сукобе решавати искључиво дипломатским путем. Амерички председник Вудро Вилсон је током мировне конференције изнео свој план о послератном изгледу света у 14 тачака. Последња тачка се управо односила на оснивање једне међународне организације, чија ће улога бити очување мира.⁹ Друштво народа са седиштем у Женеви је формирано током 1919. и 1920. године. Том приликом је сачињен статут организације, који је потом унет као уводно поглавље сваког од пет мировних споразума. У организацију је на почетку примљено 26 држава, да би се временом овај број повећавао.¹⁰ Иако је настала као светска међународна организација, основу су чиниле европске државе пре свега Француска и Велика Британија. Друштво народа је имало своје извршно тело Савет, у којем су стално место имале само државе које су имале статус велике силе, тј. Француска, Велика Британија, Италија и Јапан. Сједињене Америчке Државе су остале ван поменуте међународне организације под притиском републиканске опозиције у Конгресу. Изостанак САД-а представљао је озбиљан ударац за рад и кредибилитет међународне организације јер у њен рад није била укључена највећа сила тог периода. Друштво народа је почело да се осипа и да губи на значају таком '30.-их година XX века, тако што је прво иступио Јапан током сукоба са Кином. Пример далекоисточне државе следила је и Италија, потом и Немачка.¹¹

Током трајања Првог светског рата, у тадашњој Руској империји се догодила револуција, која је поред урушавања царства на политичку карту Европе донела и алтернативни политички систем, једну комунистичку државу од које су западне државе јако зазирале. Као одговор на оваково стање на мировној конференцији формирана је и такорећи тампон зона између Совјетског савеза и Западне Европе, коју су чиниле Финска, Летонија, Естонија, Литванија, Пољска и Румунија.¹² Међутим ова нетрпељивост и сумњичавост заданих држава је полако почела да се отапа, пре свега због питања привреде. Прве економске разговоре СССР је водио са Британијом али је и остатак Западне Европе видео простор Русије као тле плодно за економске послове.¹³ Прва међународна конференција на коју је позвана СССР је била привредна конференција у Ђенови (1922).¹⁴

Став сила Атанте према пораженој Немачкој и Совјетском Савезу, довео је да зближавања ове две државе. Некада главне силе Европе биле су гурнуте у позицију држава другог реда. Незадовољне овим су потписале тајни споразум у Рапалу током

⁹ Erik Hobsbaum, *Doba ekstrema*, Dereta, Beograd, 2002, стр. 32.

¹⁰ Митровић, стр. 317.

¹¹ Митровић, стр. 318.

¹² Hobsbaum, стр. 31.

¹³ Митровић, стр. 311

¹⁴ Митровић, стр. 312.

трајање конференције у Ђенови.¹⁵ Овим актом су две државе успоставиле дипломатске односе, одрекле се ратне одштете и оно што је најбитније, по питању спољне трговине су једна другој дале статус повлашћене нације. Овај моменат је почетак мењања статуса Русије, која је била међународно непризната. Полако ће почети да се отопља негативан став према комунистичкој републици.

Након Немачке, међународно признање СССР добија од Велике Британије почетком 1924. године под лабуристичком владом, али ће конзервативци већ следеће године прекинути дипломатске односе, који ће бити обновљени тек 1929. Током 1924. године следећи пример Британије, већина европских земаља је признала Совјетску државу. САД је одбијао да то уради све до 1933. године.¹⁶

Друга предратна сила, која је изгубила свој положај била је Немачка. Поражена у рату, потом понижена на мировној конференцији великим наметима, одузетим територијама и ограничавањем војне силе, била је веома незадовољна и предводник ревизије Версајског споразума, заједно са Мађарском, Бугарском, док су ту биле и Аустрија али и победница из рата али незадовољна територијалним добицима Италија, посебно након 1922. године и промене власти. Према мировном споразуму, обавеза Немачке је била да своје војне трупе ограничи на број од 100.000 војника, иако је она пред савезнике износила неопходност за дуго већим бројем војника у погледу одржавања унутрашњег мира. Међутим, под претњама сила победница на конференцији у бањи Спа (1920), Вајмарска република је морала да прихвати овакво стање. Оно што је био већи проблем немачку државу су биле нереално високе репарације које је морала да исплати. Имала је 42 године да исплати чак 226 милијарди златних марака.¹⁷ Немачка није била у стању да исплати оволику високу одштету, што је за последицу имало савезничку окупацију области на десној обали Рајне и успостављање царинске границе. Ова ситуација је решена на конференцији у Лондону (1921) када је дуг ипак смањен на 132 милијарде, а градови на обали Рајне су враћени Немачкој.¹⁸

Али ово није решило трајно кризу око исплаћивања ратне штете. Француска је користила питање репарација како би константно Немачку држала под притиском. Највећа криза је избила 1923. године, када су Французи незадовољни током исплате, у складу са одлукама конференције 1921. у главном граду Британије, одлучили да казне Немачку. Француско-белгијске трупе су 11. јануара те године ушле у Рурску област.¹⁹ Одговор Немачке је био повлачење дипломата из ове две земље, тако да је дошло до тензија у међународним односима. Рурска криза је трајала 11 месеци, током којих је немачко становништво пружало пасиван отпор, углавном путем штрајкова и бојкота, док су Французи и Белгијанци покушавали да наставе експлоатацију рудника.

Овај први велики међународни сукоб након завршетка Првог светског рата је коначно решен путем Дозовог плана, названог по америчком стручњаку Чарлсу Дозу.²⁰ План је предвидео да Немачка мора да настави да редовно отплаћује своја дуговања, и да

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Митровић, стр. 313.

¹⁷ Митровић, стр. 314.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Митровић, стр. 315.

²⁰ Митровић, стр. 316.

ће сходно тим добити велики зајам од 800 милиона златних марака. Такође у случају неисплаћивања, западне силе више нису могле да окупирају територије. Уместо дотадашњих војних интервенција, настумиће економске санкције. Стога су војне трупе Француске и Белгије морале одмах да напусте Рурску област, али је Француска добила право да користи угаљ из ове немачке области. Након кризе, питање ратних репарација је полако прешло у други план, пре свега Јанговим планом (1929), а потом избијањем економске кризе је исплаћивање одложено док се светска економија не консолидује. Ово је заправо означило и крај плаћања ратних репарација од стране Немачке.²¹

Сви покушаји током друге деценије XX века у погледу успостављања мира и избегавања новог рата су доживели пораз током '30.-их година. Као окидач за такво стање је била економска криза али и жеља побеђених сила за ревизинизмом која их није напуштала. Јапанске акције у Манџурији и напуштање Друштва народа су ставиле до знања незадовољним европским земљама да је дошло време да се уруши версајски поредак.

Италија, која је из рата изашла као победница, била је незадовољна територијалним проширењима. Једно од незадовољства тицало се успостављања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца која је обухватила и источну јадранску обалу. Ово неслагање је привремено решено Рапалским уговором (1920). Међутим, у Италији већ две године касније долази до успостављања националистичког тоталитарног режима, на чијем челу се нашао диктатор Бенито Мусилини. Оно што је била велика тежња Италије је да путем колонијалних проширења ојача, а потом и што више учврсти своју позицију у Европи. Она је започела освајање Абисиније/Етиопије 1935. године. Одговор Лиге народа су биле економске санкције, али то није имало већих последица, у првом реду јер је фашистичкој Италији у помоћ пришла Немачка и понудила јој спољнотрговнску помоћ.

Ово зближавање Италије и Немачке у економском смилу је полако довело и до стварања првог блока. Поред економске неопходности ове две државе су биле јакно сличне и по питању идеологија. Паралелно са овим приближавањем, долази и до споразума Немачке и Јапана. Циљ њихове сарадње је био да изврше притисак над СССР и са истока и са запада.²² Коначно су све три силе приступиле заједничком пакту 1937. године, који ће у историји остати познат као *Савез сила осовина*.²³

Као најважнија сила у овом пакту се издвојила Немачка. Она је била одлучна да коначно одбаци јарам версјаског споразума, па је тако почела да развија војну индустрију и да развија своју војску која је први пут после рата ступила на сцену 1936. године када су немачке трупе ушле у рајнску област.²⁴ Изостанак реакције држава Западне Европе на ову акцију су довеле до тога да углед и положај Немачке ојача, која није планирала да се овде заустави.

Два битна питања у виду територијалних проширења Немачке су били аустријско и чехословачко питање.²⁵ Први покушај, 1934. године, да себи прикључи Аустрију је завршен неуспехом, међутим нови, 1938, је довео до циља. Крајем '30.-их година,

²¹ Ibid.

²² Митровић, стр. 327.

²³ Митровић, стр. 326.

²⁴ Митровић, стр. 327.

²⁵ Митровић, стр. 331.

Француска је била знатно ослабљена, Велика Британија се и даље држала политике попуштања, а Немачка је уз себе, као свог савезника, имала Италију. Сви спољно политички услови су били повољни па је 13. марта 1938. године дошло до Аншлуса, тј. припајања Аустрије Трећем Рајху.

Много комплексније питање је било питање Судетске области у Чехословачкој. Хитлер је желео ову област да припоји Трећем Рајху како због њене економске моћи тако и да би разјединио Чехословачку која је као савезник Француске и СССР-а била јако опасан сусед по Немачку. Уз помоћ политичке партије која је окупљала судетске Немце којих је било чак три милиона, Немачка је вршила притисак на чехословачку владу.²⁶ Судетска криза је већ готово сигурно водила Евопу у нови рат, у првом реду јер Немачка није желела да одустане од својих захтева. Међутим, на предлог Велике Британије дошло је до конференције четири силе у Минхену 29. септембра 1938. године, у нади да ће се наћи компромисно решење. Али исход конференције је био да су Француска и Велика Британија морале да прихвате ултиматум Немачке и да јој предају Судетску област.²⁷ Минхенски споразум није спречио избијање рата већ га је само одложио за годину дана. Територијална проширења су указала да је промењен однос снага у Европи а да је Немачка, иако понижена Париским споразумом, успела да се опорави и израсте у водећу силу.

Међуратна економија

Економске прилике у Европи у периоду између два светска рата је, без икакве дилеме, обележила Велика економска криза (1929), чије се узроци могу наћи у Првом светском рату. Предратни економски систем *laissez-faire* и монетарна политика базирана на златном стандарду доживели су пораз током ратних година, да би свој потпуни крах доживели током Велике рецесије, упркос покушајима средином двадесетих година XX века да се оживе и поново успоставе. Економски систем слободног тржишта је пак цвetaо током читавог XIX века. Он је погодовао пре свега индустријски развијеним западним државама, које су уз то биле и империјалне силе.

Као противтежа *laissez-faire*, јавља се државни протекционизам. Још је Александар Хамилтон 1791. године изнео идеју државне регулативе у америчком конгресу сматрајући да ће се избегавањем конкуренције развијених држава доћи да развијања америчке индустрије.²⁸ У Европи, током економске кризе '70.-их XIX века, Немачка је покушала да протекционистичким царинама изађе на крај са економски јаким државама Западне Европе. Убрзо су по угледу на Немачку сличним мерама прибегле и Италија (1887), Швајцарска (1884), Француска (1892).²⁹ Овај вид државног протекционизма ће бити модел који ће земље у развоју користити у циљу да се одбране од развијених држава.

Са избијањем Првог светског рата, протекционизам је доживео свој потпуни замах. Сви ратови, па и овај, доводе до јачања национализма, идеје о економској

²⁶ Митровић, стр. 333.

²⁷ Митровић, стр. 334.

²⁸ Беренд, стр. 59.

²⁹ Беренд, стр. 60.

самодовољности и независности.³⁰ Примера ради, Велика Британија као персонификација политике слободног тржишта, је током рата напустила *laissez-faire* и преко министарства рата контролисала трговину и производњу и финансирали ратну економију што је довело до увођења нових пореза и царина. поред министарства рата, формирала је и Врховну ратну управу, која је контролисала читаву индустрију до 1918. године.³¹ Са друге стране, Немачка је наставила исти курс економске политике који је водила последњих деценија XIX века и почетком XX века.

Иако је ратна економија подстицала проиводњу, ратни трошкови су превазилазили државне приходе. Приходи су били мањи од расхода, тако да су се убрзо појавили велики буџетски дефицити. Државе су излаз превасходно проналазиле у зајмовима. Тако, иако пре 1914. године највећи кредитори, Француска и Велика Британија су током рата подигли велике кредите код САД-а, па учинили да из рата Америка изађе као главни светски зајмодавац. На тај начин се економски центар преселио из Европе на северноамерчки континент. Питање враћања ратних кредита, биће актуелизовано након мировне конференције у Паризу и постати један од битних узрока рецесије.

Поред зајмова, државе се покушавале да реше проблем буџетског дефицита и доштампавањем новца. Међутим ова мера је створила нови низ последица јер је створила инфлацију и оборила вредност новца.³² Након завршетка рата, хиперинфлација је страшно погодила Немачку, Аустрију, Мађарску, Пољску и Италију. Илустрације ради, вредност немачке рајхс марке у новембру 1923. године је толико била ниска, да се за један амерички долар морало платити 4,2 милијарде марака.³³ Новац се у Немачкој више није прихватао, што је условило промену од робно-новчане ка размени у натури. Покушаји враћања златном стандарду и курсу из 1914. у периоду од 1925. до 1929. године су довели до коначног пада вредности валуте. Последица оваковог стања је раста цена, домино ефектом ово је довело до слабијег извоза, самим тим и мање производње и отпуштања радника.³⁴

*Мир није био ништа друго, до наставак рата другим оружјем*³⁵.

На мировној конференцији у Паризу, силе победнице су желеле да учврсте своју позицију. Француска је желела да искористи прилику и да под притиском држи свог вековног непријатеља, Немачку. Према мировном споразуму је предвиђено формирање Комисије за репарацију, која ће одредити висину ратне штете коју ће поражене државе морати да исплате. Одређено је да ратна одштета коју ће Немачка морати да исплати 33 милијадре долара. Угледни економиста Џон Мајнард Кејнс је сматрао да ће ово имати само контрапродуктивне последице, а Ерик Хобсбаум закључује да није било могуће постићи економску стабилност без укључивања Немачке у европску привреду.³⁶ Висина репарација отворила је и питање солвентности, односно способности враћања кредита који су били најчешће позајмљени од стране САД-а. Додатно, државе су наставиле да

³⁰ Беренд, стр. 60.

³¹ Беренд, стр. 63.

³² Dubravka Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, Udruženje za društvenu istoriju, 2015, стр. 120.

³³ Беренд, стр. 65.

³⁴ Stojanović, стр. 120.

³⁵ Беренд, стр. 67.

³⁶ Hobsbaum, стр 30.

узимају зајам и након краја рата како би изградили предратни стандард али и да би рефинансирале ратне позајмице.

Промена геополитичке слике Европе након Првог светског рата оставила је последице и на пољу међународне економије. Настајањем нових држава након Париске мировне конференције, настале су и нове границе, самим тим и нове царине.³⁷ Број економских јединица након мировног споразума се повећао са 21 на 38, а број валута са 14 на 27. Ово је довело до великог успоровања трговине. Поред тога, долази и до економског национализма пре свега код нових држава. Као главне мере предузете су забрана увоза као и његова супституција домаћим производима. Овакво хаотично стање је имало последица и на неутралне државе током рата и на оне које су успеле да повећају свој БДП по глави становника, али су крајем рата и након његовог завршетка ипак доживеле негативне консеквенце.³⁸

Током друге деценије XX века европска пољопривреда се ревитализовала, али је настављено са прекоморским увозом који је увећан скоро три пута за 15 година. Последица оваквог стања је била огроман вишак пољопривредних производа на тржишту и опадање њихове просечене цене чак за 30 процената.³⁹ Опадање цене неког производа покушава да се надомести повећањем производње истог. Ово се показало као грешка која је потпомогла избијање економске кризе.

Коначан слом светског економског система се догодио 29. октобра 1929. године са падом америчке берзе.⁴⁰ Проблем кредита који су добијани током једне деценије је доводио до банкрота водећих банака у Европи. Смањене су позајмице од стране САД-а и Велике Британије за чак 50 пута у размаку од само година, што је довело да дужничке земље морају да отплате кредит који је био већи од годишње позајмице.⁴¹ Да би се отплатили кредити, коришћене су новчане резерве из банака, што је довело до тога да депоненти повуку свој новац, те је банкрот банака био неизбежан.

Одговор на новонастало стање је био економски протекционизам. Као главни регулатор економије се током кризе јавила држава. У циљу одбране домаћег тржишта поред високих царина уведена је нова мера – увозне квоте, коју је Француска прва почела да користи, али су је убрзо пратиле и остале европске земље.⁴² Велика Британија је током 1931. године заувек напустила златни стандард и увела високе царине *Законом о прекомерном увозу*.⁴³ Западна Европа која је некада била авангарда *laissez-faire* доктрине, у условима кризе окренула се својим интересима и уздала у сопствене мере да заштити домаћу привреду и осигура економски раст у непредвидљивим економским околностима.

Балканско полуострво у међуратном периоду

Балканско полуострво је било једно од битнијих попришта сукоба током Првог светског рата, чији је крај оставио велике разорене територије у првом реду области Краљевине

³⁷ Stojanović, стр. 119.

³⁸ Беренд, стр. 66.

³⁹ Беренд, стр. 77.

⁴⁰ Stojanović, стр. 122.

⁴¹ Беренд, стр. 77.

⁴² Беренд, стр. 81.

⁴³ Беренд, стр. 79.

Србије и Румуније. Мировна конференција у Паризу је донела велике територијалне добитке одређеним балканским земљама. Румунија је успела да удвостручи своју територију, добијањем Трансилваније, Бесарабије, Буковине, дела Баната коа и јужног дела Добруце.⁴⁴ Вилсонових 14 тачака су заговарале и стварање држава на основу самоопредељења, коа једна таква држава из рата је изашла Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је око себе окупила јужнословенске народе у једну државу. Међународни проблем Краљевине СХС је било питање Далмације, око које су били у сукобу са Италијом. Овај спор је решен Раплски споразум 1920. године, којим су утврђене границе између ове две државе. Бугарска је била на страни поражених и на мировној конференцији је могла да очекује само губитак територија, као и ограничавање војне силе и исплату ратних репарација. Међу бугарским полтичарима је тињала жеља за ревизионизмом коју су коначно дочекали избијањем Другог светског рата.

Пре рата простор Балкасног полуострва је представљао интересне сфере две империје, Аустроугарске монархије и Османског царства, које су нестале након рата, Балкан је дошао под власт домаћих народа. Балканске земље да су биле суочене са проширењем територија и укључивањем новог становништва. Тако се у унутрашњој политици ових држава наметнуо важан проблем - *национално питање*. Битна карактеристика балкаских држава је да су током међуратног период доминирао монархистички принцип државног уређења, изузев Грчке која је у једном периоду била република.

За међуратни период Балканског полуострва битну улогу је имао и регионални споразум познат у историји као Мала антанта. Овај споразум је потписан у августу 1920. године између Краљевине СХС, Румуније и Чехословачке у циљу онемогућавања Мађарске, незадовољне територијалним губицима, да наруши *status quo* по питању територија држава потписница.⁴⁵ Следећи битан савез јесте био Балкаски пакт. Идеја и темељи за његово оснивање вуку корене у 1929. годину када је Грчка изашла са предлогом да се сваке године одржава конференција на којој би се расправљало о питањима која се тичу балкаских земаља. Иако је на годишњим конференцијама разматрана могућност царинске уније, обим међубалканске трговине је био незнатан тако да се већа пажња посветила политичким питањима. Током четвртог заседања ове конференције расправљало се о идеји да се створи једна регионална организација, заговорници овога су биле Југославија, Румунија и Грчка, убрзо им је пришла и Турска, док су незаинтересоване остале Албанија и Бугарска. Фебруара 1934. године у Атини формиран је Балкаски пакт.⁴⁶ Након његовог формирања престале са са радом конферецније балкаских земаља, јер се пета по реду у Цариграду никада није одржала. Бурна друга половина '30-их година у Европи је водила и ка краху Балканског пакта. Чланице су полако почеле да воде самосталну политику не конслутујући се са осталим балкаским државама, све у циљу да обезбеде што бољу позицију у новопостављеном односу снага Европе која је полако срљала у нови рат.

Грчка

⁴⁴ Стеван К. Павловић, *Историја Балкана*,. Clío, 2001: стр. 331.

⁴⁵ Павловић, стр. 371-372.

⁴⁶ Павловић, стр. 400.

Грчка је из Првог светског рата изашла на страни сила победница, међутим са завршетком рата није наступио и очекивани период стабилности, с обзиром на то да је била суочена са јаком кризом унутрашње политике. Поред унутрашње нестабилности Грчка се налазила у спору са Турском, с којом ће бити у затегнутим међудржавним односима целу наредну деценију. Након изненадне смрти краља Александра (1920), долази до избора на којима ће већину однети ројалистичка Народна странка. Пораз на изборима је навео да Елефтериоса Венизелоса, прву фигуру грчког политичког живота, да напусти државу.

Доласком монархиста на власт, враћен је и краљ Константин на престо, док су припадници нове власти вршили репресалије над присаталицама Венизелоса.⁴⁷ Унутрашњу кризу је додатно погоршавала и спољашња криза са Турском. Неуспех који су припадници новог режима доживели у Малој Азији је за последицу имао пуч под официрима оданих Венизелосу, који су приморали Константина да абдицира у корист свог сина Ђорђа II (1922). Спор са Турском је коначно био решен 1923. године, када је у Лозани потписан уговор о размнени становништва између ове две државе. Поред избеглица из Мале Азије, у Грчку су се сливале и избеглице из Русије и Бугарске, па је број становника повећан са 4 300 000 на 5 600 000.⁴⁸

Унутрашња политичка превирања су доживела кулминацију 1924. године, када је криза окончана проглашењем Грчке за републику. Након једногодишње диктатуре генерала Теодора Пангала, из Париза у Атину се враћа Венизелос. Он ће формирати владу 1928. године, која ће се одржати све до 1933.⁴⁹ Током ових пет година, успео је да консолидује унутрашње прилике у земљи, међутим оно што је битније јесте његов успех у спољној политици. Несугласице које је Грчка имала са својим суседима, грчки премијер је решавао углавном путем билатералних споразума, који су на неки начин поставили темељ за Балкански пакт, које ће бити форимран 1934. године. Као највећи успех спољне политике ове владе јесте Анкарска конвенција којом је постигнуто помирење са Турском (1930).⁵⁰

Након Венизелоса, на место премијера долази Панајотис Цалдарис, који је био представник Народне странке.⁵¹ У круговима грчких републикинаца се јавио страх од могуће рестаурације монархије, посебно код официра који су подржавали Либералну партију. Након неуспелог пуча да се са власти свргне Народна странка и доведе Венизелос на место премијера, он напушта по трећи пут Грчку у последњих 15 година и одлази у Париз, где ће следеће године преминути (1936). Уследила су и бројна хапшења учесника пуча, њих чак 60 је било осуђеној на смрт. У војсци је спроведена чистка, током које је велики број официра остао без чина. Наредне изборе у Грчкој су присталице Венизелосове партије бојкотовале, што је Народној странци омогућило да стекне огромну већину посланика у Посланичком дому. Пут ка рестаурацији монархије је био отворен, на грчком престолу 1935. године се поново нашао Ђорђе II.⁵² Следеће године нови-стари краљ је

⁴⁷ Павловић, стр. 348.

⁴⁸ Павловић, стр. 349-350.

⁴⁹ Павловић, стр. 351.

⁵⁰ Павловић, стр. 352.

⁵¹ Павловић, стр. 425.

⁵² Павловић, стр. 426.

поставио генерала Јоаниса Метаксаса за премијера Краљевине Грчке,⁵³ чија ће диктаторска владавина обележити последње године пред Други светски рат.

Бугарска

Једина балканска држава која је доживела пораз у Првом светском рату је била Бугарска. Мировним споразумом у Неију, наметну су јој високе ратне репарације и претрпела је одузимање делова територије.⁵⁴ Нови владар Бугарске био је Борис III, док је првих година након рата на власти био Земљораднички савез са својим вођом, Александром Стамболијским на месту премијера. Ова влада је морала да се суочи са великим незадовољством у првом реду због неповољних одредби Версајског мировног споразума, са бројном опозицијом међу бугарским партијама, са македонским екстремистима али и избеглицама Белих Руса.

Приближавање Стамболијског Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца у погледу решавања питања македонских терориста и потписивање Нишке конвенције 1923. године, одредили су судбину бугарског премијера.⁵⁵ Велико незадовољство се јавило код официра бугарске војске, начином на који се влада односила према њима, али и наступима премијера који је полако попримао диктаторске особине. Као плод тог незадовољства 1922. године настала је Војна лига, која ће одиграти битну улогу у припремању државног пуча, у ком ће учествовати скоро све опозиционе групације, укључујући и ВМРО.⁵⁶ Следеће године 8. јуна у Софији је дошло до насилне промене власти, за новог премијера је постављен Александар Цанков.⁵⁷ Припадници ВМРО-а су неколико дана након пуча на бруталан начин убили бившег премијера Стамболијског.

Нови пуч се одиграо десет година касније, опет је битну улогу имала Војна лига, овог пута удружена са Звеном, са групом коју је 1927. године основао пуковник Кимон Георгијев, а која је око себе окупљала онај део интелигенције који је интересе отаџбине стављао изнад партијских интереса. Након преврата које се одиграо маја 1934. године, краљ Борис је прихватио владу Звена, а не место премијера је дошао Георгијев.⁵⁸ Одмах по доласку на власт, дошло је до великих реформи у административном смислу државе, али су и забрањене партије, распуштена је скупштина итд. Као главна победа овог режима свакако је драстично смањење моћи ВМРО-а, који је правио велике проблеме у Бугарској током друге деценије XX века. Међутим, полако долази до разилажења краља и Звена, краљ који је желео да што више учврсти своју позицију је на место премијера довео свог човека, Георгија Кјосеиванова.⁵⁹ Убрзо је распуштена Војна лига, а војска је очишћена од звеноваца. Доласком Богдана Филова, истакнутог германофила, на место премијера Бугарске након избора 1939-1940. године, Бугарска је почетак Другог светског рата дочекала у добрим односима са Берлином. Што јој је остављало отворена врата за дуго осчекивани ревизионизам.⁶⁰

⁵³ Павловић, стр. 427.

⁵⁴ Павловић, стр. 354.

⁵⁵ Павловић, стр. 362.

⁵⁶ Павловић, стр. 358.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ Павловић, стр. 415.

⁵⁹ Павловић, стр. 416.

⁶⁰ Павловић, стр. 419.

Румунија

Румунска територија се након рата скоро два пута увећала, увећањем територије, увећао се број становника, па су етничке мањине представљале чак трећину становништва у Румунији. Инкорпорација нових територија услед великих различитости представљала је велики проблем та централизовану државу каква је била Румунија. Нестабилност послератног политичког живота је смирена доласком генерала Аверескуа на место премијера, који је 1921. године спровео аграрну реформу. Као најснажнија партија на изборима 1922. године либерали су успели да на изборима за уствотворну скупштину освоје већину. Румунија је добила нови устав 1923. године, који био осаврењен претходни устав из 1866.⁶¹

Као главна опозициона партија у Румунији нашла се коалиција Сељачке странке и Народне странке која је имала популарност у бившим угарским областима, овде две странке су се сјединиле у Националну сељачку странку (1926.) Ова партија ће прићи принцу Каролу, наследнику краља Фердинанда, у нади да се обе стране домогну власти у периоду када је моћ либералне странке био у паду. Након смрти краља Фердинанда, либерална партија је остала без битне помоћи, пошто је краља наследио његов малолетни унук Михај у чије име је владало намесништво. Исте године преминуо је и вођа странке Јонел Братијану, након чега странка није имала тако јаку личност на свом челу.⁶² На изборима 1928. године коначно долази до промене власти, када апсолутну већину има Национална сељачка странка.

Међутим, економска криза је довела до великог незадовољства међу румунским радницима и румунским сељаштвом. Ову прилику је у јуну 1930. године искористио принц Карол који се враћа у Букурешт и путем пуча долази на румунски престо. Прве године његове владавине је обелижила влада Националне сељачке странке која ће се одржати све до 1933. године, када ће на место премијера доћи либерал Јон Дука. Један од првих његових потеза био је распуштање Кодренауве Гвоздене гарде⁶³ па ће убрзи пасти као жртва атентата. Након избора 1937. године краљ Карол је срушио парламентарни систем у Румунији када је упркос мало броју освојених гласова на изборима, мандат за састављење владе дао десничару Октавијну Гогу. Коначно урушавање система се десило 1938. Године кад је Карол распустио парламент и странке и формирао марионетску владу на чијем се челу налазио румунски патријарх Мирон, а потом и суспендовао устав из 1923. године и донео нови који је сву власт концентрисао у руке монарха.⁶⁴

Југославија

Темељи за стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца постављени су још током трајања рата, да би се њено званично проглашење десило месец дана након обуставе ратних дејстава 1918. године. Нова држава је обухватала два краљевства из XIX века, краљевину Србију и Црну Гору, као и бивше области Аустроугарске монархије, на њеном челу се налазила српска династија Карађорђевић, са регентом Алекснадром на владорском престолу, а од 1921 године и са краљевском титулом.

⁶¹ Павловић, стр. 366.

⁶² Павловић, стр. 368.

⁶³ Десничарска организација основана 1930. године од стране Корнелија Зелеа- Кодреануа.

⁶⁴ Павловић, стр. 432-433.

Први избори у новој држави одржани су у новембру 1920. године за уставотворну скупштину. Као водеће и највеће странке издвојиле су се Демократска и Радикална странка. Као главне опозиционе струје су се јавила Хрватска сељачка странка под вођством Стјепана Радића и Комунистичка партија. Одлука да нови устав буде усвојен простом већином је довео до бојкота скупштине од стране ХСС, док су комунисти претили штрајковима. Устав је донет незнатном већином 28. јуна 1922. године, а одговор су били немири које су покренули комунисти. Приликом церемоније доношења Устава, покуали атентан на регента Александра.⁶⁵ Законом о заштити државе рад комунистичке партије је био забрањен. Друга опозициона партија, ХСС, је била незадовољна између осталог и административном поделом државе, којом је укинута Хрватска. Радићеве присталице се предводиле струју југословенских партија које су се залагале за увођење федеративног државног уређења.⁶⁶ Хрватско питање остаће нерешено све до почетка Другог светског рата.

Битан моменат у политичком животу младе краљевине јесте била скупштинска расправа у току које је убијен Стјепан Радић (1928), која доводи до кризе парламентарног живота у Југославији. Одговор краља Александра јесте било увођење диктатуре 6. јануара 1929. године, којом је требало да се поврати ред и мир, настао услед кризе политичког живота.⁶⁷ Држава је добила ново име, Краљевина Југославија и устав 1931. године Нови проблем са којим је био суочен краљ Александар јесу биле терористичке организације, ВМРО и усташка организација, на чијем челу је био Анте Павелић. Рад ове две групе, поготово хрватске је био везиван за иностранство пре свега за Италију и Мађарску, које су на овај начин успевале да врше притисак на Југославију.⁶⁸

Током своје посете Француској 1934. године, 9. Октобра у Марсеју је убијен краљ Алеснадар.⁶⁹ Наследио га је малолетни син Петар II у чије име је владало намесништво. Током владе Милана Стојадиновића је изгледало да ће се хрватско питање коначно решити, међутим он је смењен 1939. године, а нови премијер Драгиша Цветковић је наставио преговоре. Плод ових преговора је био споразуму, преко којем је успостављена Хрватска као аутономна област, која има извршну власт и на чијем месту се налази бан којег именује краљ.⁷⁰ Непосредно пре избијања новог рата, Југославија је следила пример својих балканских суседа, Бугарске и Румуније, и приступила Тројном пакту. Овај потез је био окидач за велико незадовољство унутар државе и народне демонстрације.

Спољна трговина

Економски почетак XX века обележили су систем *laissez-faire*, индустријализација и укључивање у глобалну економију што је све заједно утицало на раст спољне трговине. Према Кузњецу, извоз у Западну Европу чинио је две трећине укупног светског извоза; од чега су скоро две трећине чинили сировине и храна који су већински потицали из других

⁶⁵ Павловић, стр. 381.

⁶⁶ Павловић, стр. 382.

⁶⁷ Павловић, стр. 384.

⁶⁸ Павловић, стр. 403.

⁶⁹ Павловић, стр. 407.

⁷⁰ Павловић, стр. 412.

европских држава.⁷¹ Да би балканске земље могле да искористе потенцијал који је извоз давао морале су да се модернизују. Међутим, страни капитал који је почетком века био намењен осавремењивању процеса производње, био је расподељен за процес изградње држава – успостављање државног апарата, војске и изградњу главних градова.⁷² Примера ради, 20% средстава за индустријализацију привреде у Румунији био је искоришћен за модернизацију војске, односно 40% у Југославији за војску и за покривање буџетског дефицита.⁷³ Као последица, тек око десетина хиљада становника Југославије и Бугарске радила је у индустрији.

Светска трговина која је цветала почетком века доживела је крах са економском кризом. Између 1929. и 1932. године њена вредност изражена у америчким доларима је опала за 50 процената, док је обим трговине 1932. године био је готово 30% испод нивоа из 1929. године.⁷⁴ Економска криза променила је и структуру трговине која је до тада била мултилатерална и заснована на принципу *laissez-faire*. У периоду након 1929. године, размене су све више одвијале на билатералним основама или између ограниченог броја земаља које су биле међусобно повезане политичким и/или другим везама.⁷⁵ Током '30.-их година, дошло је до стварања трговинских блокова па је тако Велика Британија имала тесне економске везе са земљама Комонвелта, Француска са својим колонијама, а Немачка са балканским и латиноамеричким земљама.⁷⁶

Након економске кризе из 1929. године, држани интервенционизам је јачао а страни капитал који је раније долазио кроз спољну трговину драстично је смањен у државама региона. Опала је међународна потражња за главним пољопривредним производима и смањен је доток дознака тадашњих миграната, посебно у Грчкој.⁷⁷ Државе на Балканском полуострву су се суочиле са високим спољним дугом и начинима његовог отплаћивања.⁷⁸ У периоду након кризе, оне су настојале да заштите домаће произвођаче од пада светских цена и ограниче извоз пољопривредних производа.⁷⁹ Неке од њих попут Бугарске, Југославије и Румуније су успеле да увећају индустријску производњу и производњу минерала, али недовољно да би оствариле економску експанзију.

Са економским и политичким изазовима током '30.-их година, спољна трговина добила је двоструки циљ: прво, да извоз осигура довољно средстава за покривање

⁷¹ Кузњец, 1967 цитирано према Беренд, стр. 43

⁷² Беренд, стр. 47.

⁷³ Беренд, стр.50.

⁷⁴ Barry Eichengreen and Douglas A. Irwin. "Trade blocs, currency blocs and the reorientation of world trade in the 1930s." *Journal of International economics* 38, no. 1-2 (1995), p. 2.

⁷⁵ Folke Hilgerdt, *The Network of the World Trade*, League of Nations, Geneva, 1942, pp. 90-91.

⁷⁶ Eichengreen and Irwin, pp. 4-5. Z. Drabek, "Foreign Trade Performance and Policy" у Kaser, Michael Charles, and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and Performance between the Two Wars*. Vol. 1. Oxford University Press, USA, 1985: стр. 436.

⁷⁷ Lefteris Tsoulfidis and Michel Zouboulakis. "Greek sovereign defaults in retrospect and prospect." *South-Eastern Europe Journal of Economics* 14, no. 2 (2017): 150.

⁷⁸ У циљу стабизовања финансијске кризе која је, између осталих земаља, обухватила и Бугарску и Грчку, формирана је Економска и финансијска организација (*Economic and Financial Organization – EFO*). Patricia Clavin. *Securing the world economy: the reinvention of the League of Nations, 1920-1946*. Oxford University Press, 2013: стр. 2.

⁷⁹ Edward Albert Radice, "General Characteristics of the Region between the Wars" у Kaser, Michael Charles, and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and Performance between the Two Wars*. Vol. 1. Oxford University Press, USA, 1985, стр. 58.

спољног дуга и надомести недостатак страног капитала; друга, да кроз извоз подржи одређени ниво домаће производње. Трговина као главни мотор привредног раста требало је да промени слику на Балкану где је око 70% становништва сваке од посматране земље било у пољопривреди,⁸⁰ а од 30-50% националног дохотка управо долазило од ове гране привреде која није била на истом нивоу развоја као пољопривреда у Данској или у Швајцарској.⁸¹ Другим речима, трговина је требало да поништи негативне последице економске кризе и да обезбеди услове економског развоја који нису искоришћени почетком XX века.

Ово поглавље има за циљ да прикаже обим и приступ обликовања увоза, односно извоза четири балканске земље – Бугарске, Грчке, Југославије и Румуније, као и да анализира спољно-трговинске билансе од 1935. до 1939. године на основу годишњака Лиге Народа и националних архива. На крају поглавља је секција која је усмерена на дискусију увоза, извоза и биланса из угла различитих економских политика, тј. идеологија.

Увоз

Увозна политика је била једна од главних инструмената државног интервенционизма и начина да се домаћа производња подржи у условима економске несигурности. Балканске земље увеле су високе тарифе на увоз чиме су покушавале да подстакну развој националних текстилних и инжењерских индустрија.⁸² Илустрације ради, тарифе на увозне финалне текстилне производе, повећане су од двадесет у Бугарској до тридесет процената у Румунији.⁸³ Тарифе, међутим, нису биле довољне јер су цене на светском тржишту падале, па су државе додатно увеле увозне квоте и отпочеле са издавањем лиценци за увоз одређених добара.

Уколико се погледају годишњаци Лиге народа⁸⁴, види се да су посматране земље, у периоду од 1935-1938, највише увозиле потрошачку робу која нису пољопривредна попут коже, папира, текстила, намештаја, одеће, обуће, стакла, итд. (Табела 1). Са изузетком Бугарске, остале државе су додатно увозиле машине, возила, производе од гуме, гвожђа, челика, метала итд. Током '30-их Бугарска је увозила храну из Југославије, по цену

⁸⁰ Након пољопривреде, следе рударство, индустрија и грађевина са око 20% и јавна администрација са око 10%. Drabek, стр. 533.

⁸¹ Drabek, стр. 533-534.

Илустрације ради о неразвијености пољопривреде сведоче и наводи МекДугала који је забележио да отприлике четвртине од 60 милиона сељака источне Европе не производи довољно да би се прехранили током године. (Цитирано према Clavin, стр. 179). Укупно око пет и по милиона становника Бугарске, Румуније и Југославије је било неухрањено (*Ibid.*).

⁸² Radice, стр. 56.

⁸³ Drabek, стр. 461.

⁸⁴ Годишњаци Лиге народа структурирали су производе којима се трговало у пет група: Група 1 – храна, стока, пића и дуван, Група 2 – сирови материјали, горива и животињске и биљне масе и уља, Група 3 – кожа, дрво, папир, текстил, стакло, намештај, производи потребни за путовања, санитарнија, водоинсталатерство, грејање, одећа, обућа, грађевински материјали, Група 4 – машине и транспортна опрема, производи од метала, Група 5 – хемикалије, производи од гуме, гвожђе и челик, инструменти, необојени метали и остало. За потребе овог рада, ове групе ће бити приказане према главним производима које обухватају (види Табелу 1).

трошења новчаних резерви.⁸⁵ Од балканских земаља, Грчка је била највећа увозница житарица.⁸⁶

Табела 1: Структура увоза изражена у процентима

Бугарска	1935.	Просек 1937-38.
Пољопривредни производи	92.8	91.7
Сирови материјали	4.8	4.4
Потрошачки производи који нису пољопривредни	0.7	2.1
Машине и возила	/	/
Друго	1.7	1.8
Румунија	1935.	Просек 1937-38.
Пољопривредни производи	8.5	6.2
Сирови материјали	4.3	7.7
Потрошачки производи који нису пољопривредни	36.5	25.0
Машине и возила	17.9	25.0
Друго	32.8	36.1
Југославија	1935.	Просек 1935-37.
Пољопривредни производи	16.9	14.5
Сирови материјали	10.4	10.7
Потрошачки производи који нису пољопривредни	38.5	37.4
Машине и возила	10.3	12.1
Друго	23.9	25.3
Грчка	1935.	Просек 1937-38.
Пољопривредни производи	75.4%	63.6%
Сирови материјали	12.3%	8.5%
Потрошачки производи који нису пољопривредни	2.1%	10.2%
Машине и возила	4.6%	8.3%
Друго	5.6%	9.4%

Извор: : Edward Albert Radice, "General Characteristics of the Region between the Wars" у Michael Charles Kaser and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and*

Да би се смањио увоз артикала, било је неопходно да постоје пригодне машине за њихову производњу. Тако су државе отпочеле индустријализацију кроз политике супституције увоза.

Ове политике су дале резултата у Бугарској.⁸⁷ Наиме, супституција увоза у Бугарској довела је до развоја текстилне индустрије, производње керамике и коже чију

⁸⁵ Drabek, стр. 414.

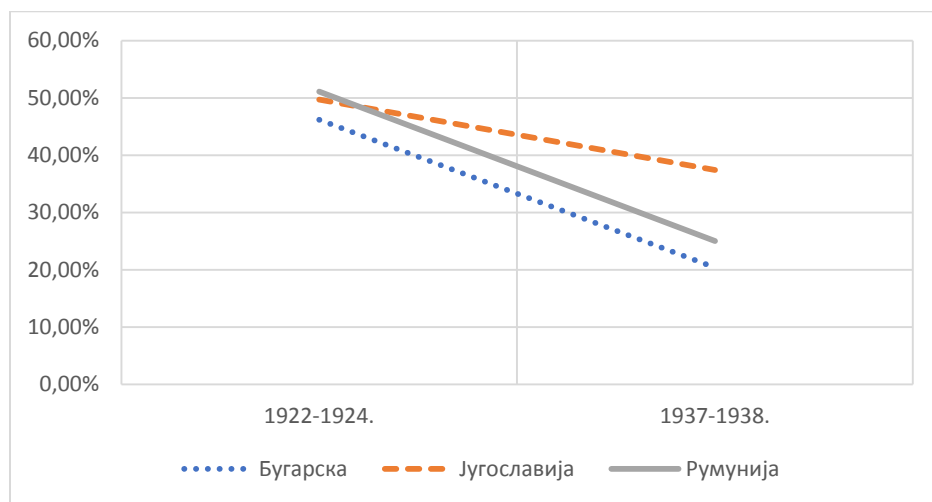
⁸⁶ John R. Lampe, and Marvin R. Jackson. *Balkan economic history, 1550-1950: from imperial borderlands to developing nations*. Vol. 10. Indiana University Press, 1982, стр. 468.

⁸⁷ Clavin, стр. 217.

окосницу су чиниле мале фирме у Софији као и у њеној околини. Обим индустријских производа је порастао за преко 50 процената између 1929. и 1938. године, што је знатно више него у другим европским земљама, и далеко бољи резултат од просека за целу Европу.⁸⁸ Око 88% потрошње чинила су индустријска добра произведена у самој Бугарској. Ипак, ови позитивни фактори били су недовољни да промене општи структурни профил Бугарске јер је модерна индустрија чинила тек око пет посто националног дохотка и обухватала око осам посто радне снаге.⁸⁹

Државни интервенционизам учинио је да се увоз одређене робе смањи са протоком времена. За петнаест година, удео потрошачких добара у увозу балканских земаља опао је у просеку за петнаест посто (Графикон 1). Уколико се смањење увоза детаљније анализира, резултати указују да је Југославија двоструко умањила увозе од 1929. до 1938. године, а да је Румунија за 98.1 проценат смањила увоз машина и возила.⁹⁰ Најмање смањење увоза у сфери сирових материјала и горива забележила је Бугарска (тек један проценат).⁹¹

Графикон 1: Удео потрошачких добара у увозу

Илустрација аутора

Извор: Z. Drabek, "Foreign Trade Performance and Policy" у Kaser, Michael Charles, and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and Performance between the Two Wars*. Vol. 1. Oxford University Press, USA, 1985: стр. 461

Лампе и Џексон тврде да је најбоље резултате у остваривању индустријског раста имала Грчка те да је њен раст производње у току четврте деценије двадесетог века износио 5.7 процената. Lampe and Jackson, стр. 483.

Са друге стране, постоје примери попут Југославије која је забележила раст производње сировог памука – са 9.629 тона у 1929. на 11.278 тона у 1936. Према речима историчара, тешко је рећи да ли је пораст производње и смањени увоз последица супституције увоза или опадања потражње за увезеним памуком. Drabek, стр. 463.

⁸⁸ Aldcroft, стр. 75.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Drabek, стр. 460.

⁹¹ Drabek, стр. 463.

Иако се смањење увоза посматраних земаља може приписати ниским ценама (израженим у вредности америчког долара из 1934. године), статистички прикази показују да је свеукупни увоз Румуније у касним '30.-им био дупло мањи него крајем '20-их, а Бугарске три-четвртине увоза из претходне деценије (Табела 2).⁹²

Табела 2: Увоз у периоду 1936-1938. као проценат увоза у периоду 1927-1929.

Бугарска	60%
Грчка	53%
Југославија	49%
Румунија	37%

Извор: Edward Albert Radice, "General Characteristics of the Region between the Wars" у Michael Charles Kaser and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and Performance between the Two Wars*. Vol. 1. Oxford University Press, USA, 1985, *стр.* 57; ауторова процена на основу увида у *Annuaire statistique de la Grece*.

Увозне рестрикције, пре свега на сирове материјале, биле су распрострањене све до 1936. године и Трипартитивне декларације када су потписнице – Сједињене Америчке Државе, Велика Британија и Француска – позвале на смањивање тржишних баријера.

Извоз

Истовремено са мерама контроле увоза, државе на Балканском полуострву предузеле су и мере подстицања извоза. Ове мере су се тикале помоћи државе у снижавању цене производње и умањења дугова, пре свега пољопривредника, ради спречавања краха земљорадње.⁹³ Оне су довеле до разлика у ценама унутар и ван земаља па је извоз морао бити субвенциониран, било директно или индиректно. Извозне политике биле су доминантно окренуте пољопривредним производима чије су цене опале до 75 процената. Средином '30.-их година, у Југославији, Румунији и Бугарској, извозне субвенције биле су усмерене ка пшеници, с тим што су Југославија и Бугарска основале своје државне корпорације док је Румунија то чинила кроз министарство финансија.⁹⁴

Од 1935. до 1938. године, преко 80% извоза обухватало је пољопривредне производе и сирове материјале. Највећи проценат аграрних производа извезла је Југославија. Како је извоз пшенице брже растао него производња, цена извоза је временом опала. Највише природних ресурса је извезла Румунија што не изненађује. Румунија је заједно са Русијом још у периоду од 1913-1918. била најважнија земља произвођач и

⁹² Radice, *стр.* 57.

⁹³ Беренд, *стр.* 81.

⁹⁴ Drabek, *стр.* 448.

извозник нафте у Европи.⁹⁵ Изузетак од оваког приказа извоза је Бугарска чије три четвртине извоза су чинила производна роба.

Табела 3: Структура извоза изражена у процентима

Бугарска	1935.	Просек 1937-38.
Пољопривредни производи	2.5	2.5
Сирови материјали	13.9	14.4
Потрошачки производи који нису пољопривредни	22.2	20.4
Машине и возила	27.7	29.4
Друго	33.7	33.3
Румунија	1935.	Просек 1937-38.
Пољопривредни производи	36.0	43.9
Сирови материјали	61.8	52.0
Потрошачки производи који нису пољопривредни	1.6	3.3
Машине и возила	/	/
Друго	0.6	0.8
Југославија	1935.	Просек 1935-37.
Пољопривредни производи	58.6	55.8
Сирови материјали	23.3	27.4
Потрошачки производи који нису пољопривредни	4.0	4.1
Машине и возила	0.0	0.1
Друго	14.1	12.6
Грчка	1935.	Просек 1937-38.
Пољопривредни производи	80%	78.9%
Сирови материјали	10.4%	8.5%
Потрошачки производи који нису пољопривредни	2%	1.4%
Машине и возила	2%	1.2%
Друго	5.6%	10%

Извор: : Edward Albert Radice, "General Characteristics of the Region between the Wars" у Michael Charles Kaser and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and Performance between the Two Wars*. Vol. 1. Oxford University Press, USA, 1985; ауторова процена на основу *Annuaire statistique de la Grece, 1936-1939*.

⁹⁵ Беренд, стр. 43.

Извози су се одвијали на билатералним основама, и према склопљеним клиринг споразумима. Први клиринг споразум постигнут је 1932. када су га потписале Југославија и Аустрија, потом Мађарска, Италија и Бугарска. Клиринзи су настали у условима недостатка страних валута и то посебно конвертибилних. Они су омогућили размену добара (односно, размену у натури) уколико робно-новчана размена није била могућа. Бугарски извоз заснован на клиринг споразумима средином '30.-их чинио је 76%, а крајем 1939. чак 88% укупног извоза.⁹⁶

Додатни (индиректни) начин на који су државе субвенционисале извоз јесу курсне стопе.⁹⁷ Земље региона усвојиле су политику стабилних курсних листа комбиновану са контролом размене новца. Док је оваква политика омогућила да се умање ефекти пада спољних цена држећи унутрашње релативно високе, она је истовремено довела до тога да су унутрашње цене спорије падале него у земљама које нису контролисале курсеве валута. Бугарска није значајно интервенисала у прилагођавању цена оним на светском тржишту, док је Југославија контролисала количину стране валуте која се могла легално продати на слободном тржишту.⁹⁸ Додатно, земље су настојале да поспеше извоз а дестимулишу увоз кроз курсне стопе. Нпр. у Румунији, од јуна 1935, Народна банка је дозволила извозницима премије од 10 до 40% по службеном курсу и увела допунски порез од 44% на увоз. У Југославији, премија која је била утврђена у октобру 1932. године на 20% изнад службеног курса за све трансакције са земљама са којима није био потписан клиринг споразум, повећана је у јануару 1935. на 28½ % и примењена на све земље.⁹⁹

Иако су се стопе извоза опоравиле током средине '30.-их година, оне су и даље биле на nižем нивоу од оног постигнутог током '20-их. Нпр, током 1937, у Румунији је укупан извоз био 40% нижи од нивоа у 1929, а у Југославији чак и испод нивоа из 1927.¹⁰⁰ Извозне политике су се мењале током времена. На почетку су имале за циљ да покрију новчане губитке настале као последица опадања извозних цена услед повећања обима извоза, а потом да преоријентишу спољну трговину од клиринг споразума ка тржиштима са слободном разменом валута.

Спољнотрговински биланс

Спољнотрговински биланс, дефинисан као разлика извоза и увоза, служи да понуди увид да ли је и колико држава остварила профит кроз трговину. Уколико се узму у обзир годишњаци Лиге народа за период од 1935-1939. године (Графикон 2), све балканске државе осим Грчке су имале позитиван спољнотрговински биланс изражен у националним валутама. Грчка је сваке године више увозила робе него што је успела да извезе. Са друге стране, најстабилнији и постепени спољнотрговински биланс имала је Бугарска. Просечна

⁹⁶ Derek Howard Aldcroft. *Europe's Third World: the European Periphery in the Interwar Years*. Ashgate Publishing, Ltd., 2006, стр. 74.

⁹⁷ Radice, стр. 58.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Statistical year-book of the League of Nations 1939/40, стр. 197.

¹⁰⁰ Drabek, стр. 455.

стопа раста бугарског увоза износила је 17.5, а извоза 14.4 посто од 1933. до 1938. године.¹⁰¹

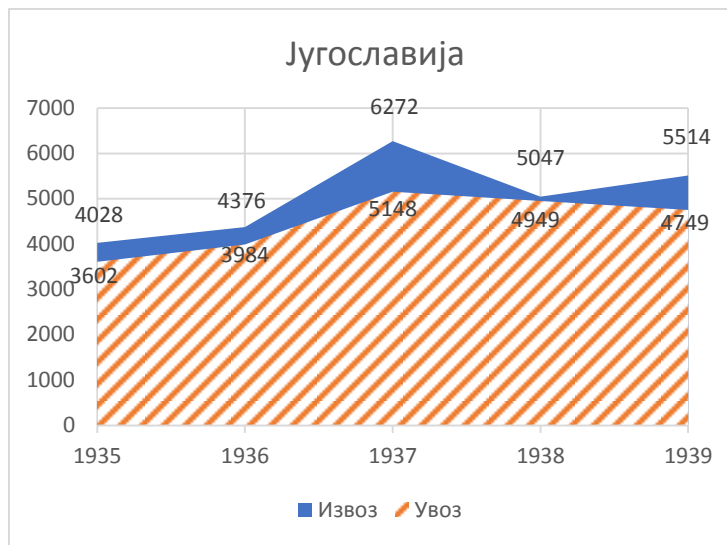
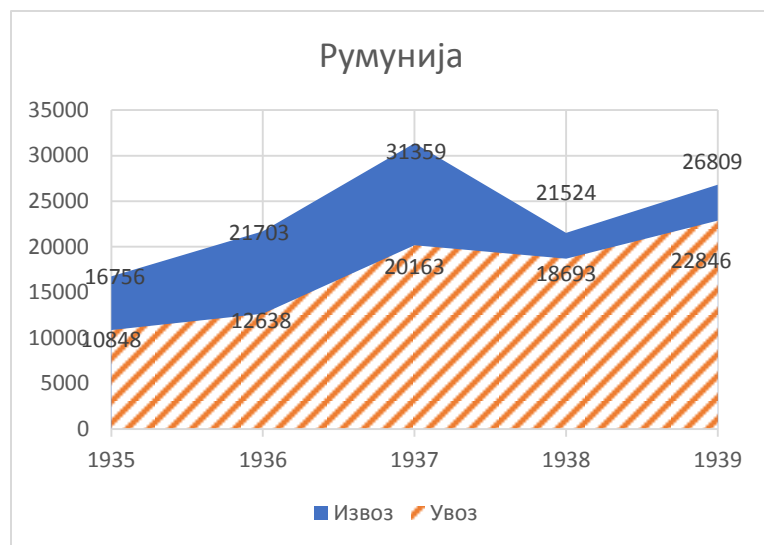
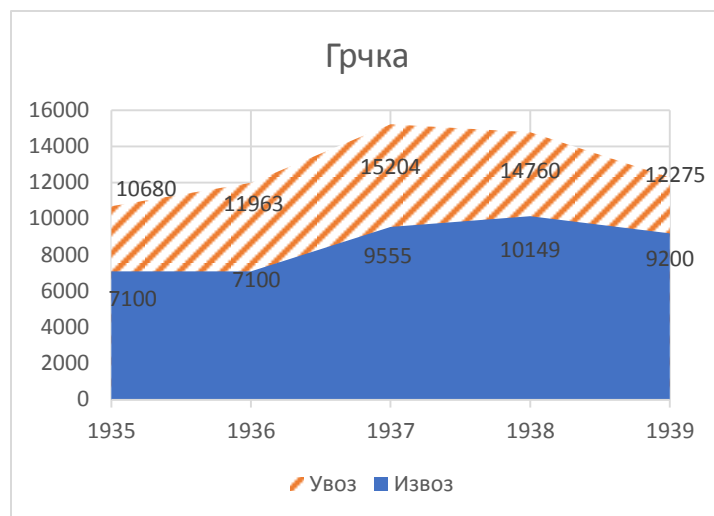
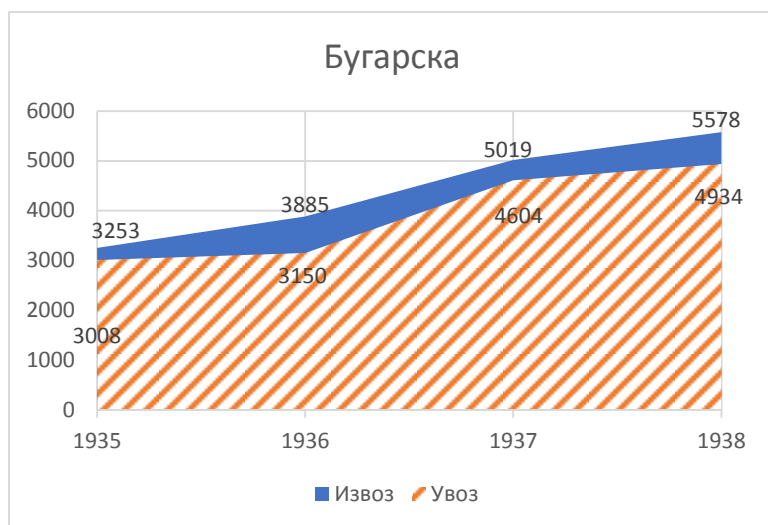
Иако су Румунија и Југославија имале позитиван спољнотрговински биланс, оне су забележиле флукутације у обиму вредности извезене, односно увезене робе. За обе земље 1937. година је била најпрофитабилнија – разлика извоза и увоза је износила око 11 милиона румунских леа, односно милион југословенских динара. Иако потоњи износ није велики (посебно са поређењем румунске разлике), он је једини значајнији јер је других година Југославија успевала да извезе тек нешто већу вредност робе него што је увозила.

Посматрано у периоду пре (1928) и после кризе (1938), Бугарска и Југославија су успеле да унапреде спољнотрговински биланс када се узме у обзир трговина са свим индустријским земљама. Пре кризе, оне су више добара увозиле него извозиле и тако правиле негативни биланс. Ако се ова тачка узме за почетну, онда је Југославија има бољу стартну позицију јер је њен биланс био -4.3% у поређењу са бугарским -8.1%. За десет година оне су знатно унапредиле свој извоз док је увоз процентуално остао на истом нивоу, што је резултирало у незнатном позитивном билансу (у Бугарској је износио само 0.3, а у Југославији 2.2%).¹⁰²

¹⁰¹ Drabek, стр. 467.

¹⁰² Drabek, стр. 443.

Графикон 2: Увоз и извоз робе изражени у милионима националних валута

Извор: League of Nations, *Statistical year-book of the League of Nations*, Geneva 1936-1940.

Економске политике

Економске политике на Балкану током '30.-их године, пре свега у домену спољне трговине, биле су под утицајем спољнополитичких савеза и догађаја. Током 1934. године потписани су Римски протоколи између Аустрије, Мађарске и Италије као одговор на формирање Мале Антанте. Протоколи су означили тешњу сарадњу у размени добара ових земаља. Даље, чланице Мале Антанте, осим Југославије, нормализовале су однос са Совјетским Савезом што је довело до успостављања дипломатским и економским веза. Потом, период од 1935. до 1936. године обележио је италијански напад на Абисинију (Етиопију). Ово је био повод да Лига народа уведе санкције на економску сарадњу са Италијом. Сви ови политички догађаји са јасним економским реперкусијама дали су простор земљама попут Француске, Велике Британије и Немачке да се умешају у унутрашње политике Бугарске, Грчке, Југославије и Румуније.

У случају Југославије и Румуније током '30.-их година XX века дошло је до раскорака између спољне политике и трговине. Док су ове земље биле политички присне са Француском, оне су развијале тесне трговинске везе са Немачком. У Француској је била заступљена пољопривредна производња услед које није могла да апсорбује пољопривредну робу са Балкана. Додатно, лоша саобраћајна инфраструктура учинила је географску удаљеност већом него што она јесте па самим тим и неисплатива за трговину.¹⁰³ Француски јак политички утицај је тако слабио кроз економску димензију што је кулминирало 1936. године. Наиме, Југославија је пристала да примени санкције Лиге народа против Италије, која је у периоду након Првог светског рата постала значај економски партнер, под условом да Француска али и Велика Британија увећају увоз.¹⁰⁴ Али, ова обећања су остала на речима а западноевропске државе незаинтересоване да одговоре на немачке повољне цене за балканске производе.¹⁰⁵ Француска је остала нема и када су Југославија и Румунија покушале да предупреду потпуну економску зависност од Немачке.

Од 1937. године, земље региона почињу да препознају све више заједничке интересе. Милан Стојадиновић је нпр. у свом експозеу те године поцртао значај билатералних уговора Југославије и Румуније и нагласио да ће се у будућности још више развијати.¹⁰⁶ Такође, исте године одржана је конференција на којој је поред претходно наведених земаља учествовала и Мађарска. Оне су дискутовале могућности како би повећале удео сточарства у извозу и начине да (п)остану конкурентне на централноевропском тржишту.¹⁰⁷ Представник Националног извозног института из Букурешта приметио је да друге државе користе ситуацију у којој ове подунавске земље воде раздвојене политике, те предложио заједнички курс делања у Аустрији, Чехословачкој, Италији и Немачкој.¹⁰⁸

¹⁰³ Иван М. Бецић, *Министарство финансија Краљевине Југославије (1918-1941)*, докторска дисертација, Београд, 2008, стр. 131.

¹⁰⁴ Бецић, стр. 132-133.

¹⁰⁵ Бецић, стр. 132.

¹⁰⁶ Др Глигор Попи, *Југословенско-румунски односи 1918-1941*, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју, 1984, стр. 268.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Попи, 269.

У циљу поспешивања трговинских веза између балканских земаља, отпочели су преговори о оснивању комора. Коморе су имале за циљ да штите интересе привредника, да информишу своје чланове о трговинским разменама и да организују путовања привредника у регион.¹⁰⁹ Овакве иницијативе наишле су на подршку јавности јер, како су новине преносиле, оне ће поставити међусобне везе на још солиднију основу.¹¹⁰ Заједно са другим међусобним трговинским и привредним иницијативама и активностима, и истовременом зависношћу од Немачке, државе као што су Југославија и Румунија су након немачких агресија у Централној Европи закључиле платни споразум којим се укида дотадашњи клиринг.¹¹¹

Уколико се са овог макро-нивоа пажња усмери на унутрашње прилике и мере, анализа показује да је укупни економски успех у балканском региону зависио од трговине, њене усмерености и умешности администрације у преговорима комерцијалних уговора и управљања берзама. Берзанска кретања су била значајна јер су ове земље заснивале економске политике на вишеструким курсним листама како би кроз спољну трговину акумулирале што више конвертибилних валута и минимизирале приливе оних валута које су предмет контроле.¹¹² Ово је био начин да прикупе средства за отплаћивање кредита и предупредe да им средства буду „замрзнута“ у оквиру клиринг активности.

Поред берзанских мера, важан удео економских политика чинила је доступност кредита. Око 80% сељачког дуга је било у власништву јавних институција – Народне и Пољопривредне банке.

Југославија је са економским мерама кренула још након завршетка Првог светског рата, када је спољнотрговински биланс био негативан. У мањом или већој мери, владе су спроводиле мере које су се тичале контроле курса динара чинећи га стабилном валутом, тарифа и царинским мера.¹¹³ Она је између 1933. и 1935. године своје политике базирала на јефтинијем новцу,¹¹⁴ а 1934. године настојала да смањи каматне стопе које банке наплаћују и да отпочне јавне радове.¹¹⁵

У стремљењу да створи подстицајне услове за развој трговине, Југославија је наставила са изградњом лука на приморју током '20.-их и '30.-их година XX века. У овом периоду успела је да изгради луке на Сушаку, у Сплиту, Дубровнику, Метковићу и Црној Ријеци. Овакав след развоја нарочито је погодовао извозу вина.¹¹⁶ Упркос улагањима у поморски саобраћај, изостала је боља организација копненог саобраћаја. Лоша путна инфраструктура повисила је цену трговине јер је роба путовала и по неколико месеци. Посебна пажња тадашњих политичких актера (пре свега радикала) била је усмерена на повезивање Босне и Херцеговине која је производила дрвну грађу са јадранским приморјем.¹¹⁷

¹⁰⁹ Попи, 273.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ Попи, 275.

¹¹² Radice, стр. 57.

¹¹³ Бецић, стр. 139.

¹¹⁴ Aldcroft, стр. 81.

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ Бецић, стр. 115.

¹¹⁷ Бецић, стр. 117.

Главни артикли спољне трговине

Почетком XX века, балканске земље су доминантно биле аграрне. Њихова производња је била окренута или пољопривредном или сточарском сектору, иако је доста напора уложено у стимулисање индустријског раста, пре свега кроз развој рударства.¹¹⁸ Као последица такве структуре балакнских економија, не чуди да је Бугарска највише извозила житарице, Грчка суво грозђе, дукан и маслине, Румунија житарице и нафту, а Југославија свиње и другу стоку, суве шљиве и бакар.¹¹⁹

Уколико се детаљно анализира структура извоза, Бугарска је од 1935. до 1939. године највише тона извозила житарице, домаћу живину и воће. Пшеница је чинила значајан удео извоза житарица (и до 195.000 тона), а од секундарних производа Бугарска је извозила и до 10 пута више трица него брашно. Пад светских цена навео је Бугарску да се специјализује за гајење индустријских култура као што су сунцокрети, шећерна репа, поврће, воће и винова лоза.¹²⁰ Оно што може да зачуди јесте да је она извозила више домаће живине него говеда – примера ради, 1935. године извезла је милион тона живине, од чега највише кокошки, у поређењу са најбољом извозном годином за овце када су успели да извезу 11 тона грла. Додатно, месне прерађевине су износиле више од 25.000 тона годишње. Када је реч о воћу, извоз је надмашивао извоз поврћа и најплодније године тежио је 77.000 тона. У Бугарској су најчешће узгајали грозђе, орахе и шљиве.¹²¹

Табела 4: Бугарски извоз у тонама

Производ	1935.	1936.	1937.	1938.	1939.
Житарице	45.903	257.206	329.479	172.936	176.635
Уљане семенке	24.888	52.286	64.954	18.635	43.699
Вариво и кромпир	20.550	25.549	23.231	4.278	171
Свеже поврће	Око 6.000	4.841	7.359	6.842	8.012
Воће	Око 80.000	36.649	39.890	77.196	
Алкохол	265	218	31	87	19.257
Домаћа живина	1.172.301	293.799	799.374	883.640	26.969

Извор: *Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie*, Direction generale de la statistique 1936-1940.¹²²

Према грчким статистичким подацима за период од 1935-1938. године,¹²³ највећи удео извоза је чинило медитеранско воће, тј. поморанце, мандарине и смокве. Потом следе баштенске биљке (око 70%), масти (10%) и минерали (6%). Структура грчке привреде се разликује од осталих балканских земаља јер су у њеном извозу заступљени (тј. засебно приказани) и риба, фармацеутски и козметички производи, парфеми, спортски реквизити,

¹¹⁸ Lampe and Jackson, стр. 483.

¹¹⁹ Беренд, стр. 43.

¹²⁰ Павловић, стр. 420.

¹²¹ *Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie*, Direction generale de la statistique 1936-1940.

¹²² *Nota bene*: Ова табела садржи избор главних производа који су приказани у статистичким годишњацима.

¹²³ У дигиталној бази података Грчке статистичке управе не постоје статистички годишњаци за период од 1940. до 1954. године. Због тога, грчки извоз у 1939. години није обухваћен анализом у овом раду.

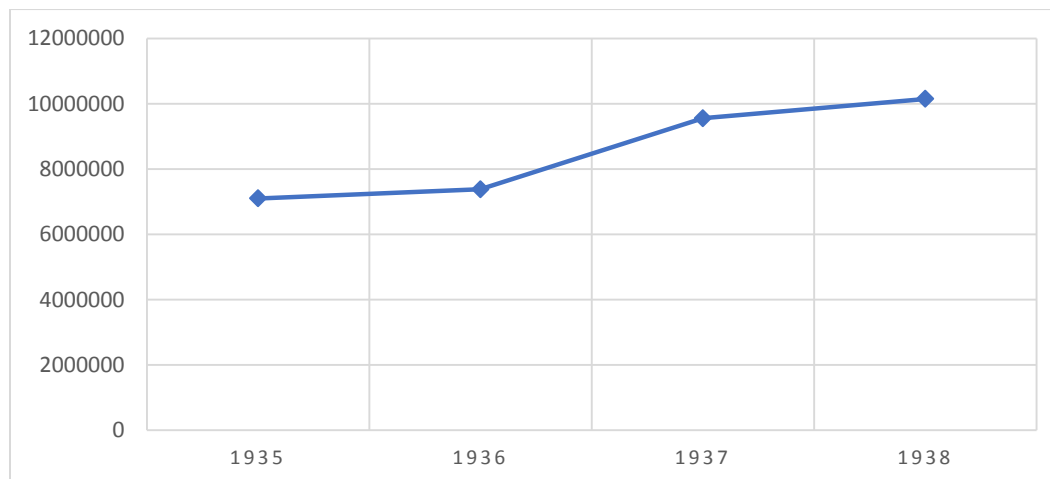
музички инструменти, али и оружје. У периоду од три године, грчки извоз је порастао за три милиона тоне робе.¹²⁴

Табела 5: Грчки извоз у килограмима

Производ	1935.	1936.	1937.	1938.
Риба	43.099	69.657	70.362	62.528
Јабуке	3.696.873	1.941.895	877.480	547.988
Поморанце	12.024.240	25.700.624	77.550.941	80.620.281
Мандарине	15.161.872	47.659.120	42.977.792	56.467.670
Суве смокве	163.268.015	148.739.245	158.529.891	184.066.855
Пољопривредни производи	3.294	5.757	21.641	26.855
Баштенске биљке	5.199.899	5.125.335	6.319.820	7.189.865
Масти	713.527	612.701	565.523	917.562
Алкохол	200.795	215.208	286.817	307.068
Шећерни производи	7.496	8.203	7.480	7.243
Минерали	228.396	380.558	596.976	483.180

Извор: Annuaire statistique de la Grece, 1936-1939.¹²⁵

Графикон 3: Укупни грчки извоз од 1935. до 1938. године у тонама

Извор: Annuaire statistique de la Grece, 1936-1939.

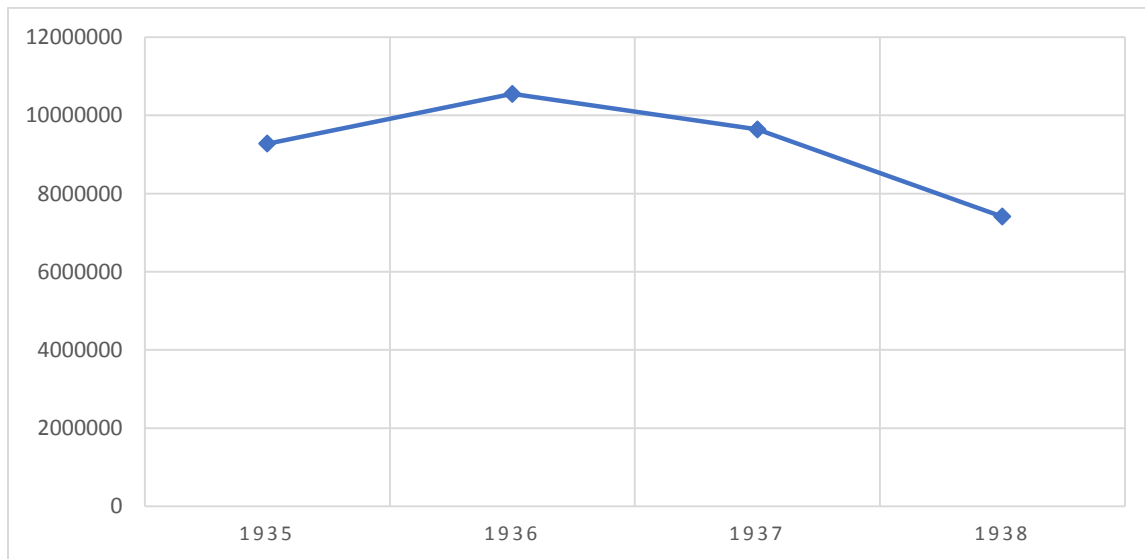
Са друге стране, румунски извоз изражен у тонама није имао узлазну путању. Посебно добра година за извоз румунске робе је била 1936. година када је успела да извезе преко 10 милиона тона у поређењу са нпр. 1938. када је извоз био мањи за три милиона

¹²⁴ Annuaire statistique de la Grece, 1936-1939.

¹²⁵ *Nota bene:* Ова табела садржи избор главних производа који су приказани у статистичким годишњацима.

тоне (Графикон 4). Разлог овако ниског извоза је нижи извоз минерала и биљака, што се одразило на увећање увоза ове две групе производа.¹²⁶

Графикон 4: Укупни румунски извоз од 1935. до 1938. године у тонама

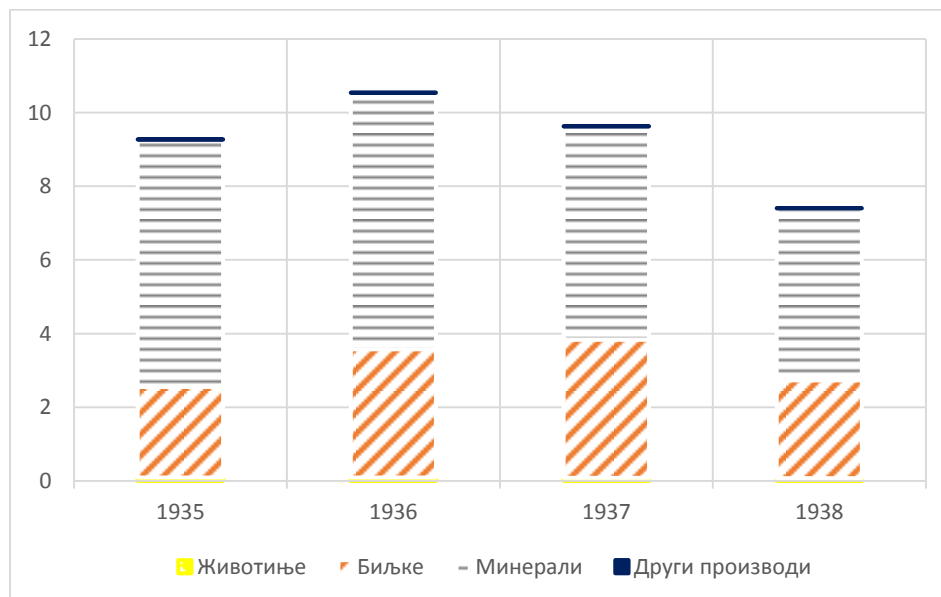
Извор: Статистички годишњаци Румуније од 1936-1939. године

Румунски статистички годишњаци обухватају четири групе производа – животиње, биљке, минерали и остали производи. Према овим подацима, Румунија је највише извозила минерале и биљке. Уколико се анализирају ове групе производа засебно, у првој групи – животиње – Румунија је највише извозила животиње (око 70%) и јестиве производе (око 20%), а тек онда прерађевине попут крзна, коже, вуне и природне свиле. Од биљака, житарице (половина биљног извоза) и дрва (трећина) чиниле су окосницу извоза, док међу минералима, горива, петрол и њихови деривати су били најзаступљенији (око 95% укупног извоза минерала). Румунија је извозила и козметику и лекове. За разлику од других балканских земаља производила је и извозила боје и лакове (Табела 6).¹²⁷

¹²⁶ *Annuaire statistique de la Roumanie*, Central University Library Cluj, 1936-1939.

¹²⁷ *Ibid.*

Графикон 5: Румунски извоз од 1935. до 1938. године према групама робе изражен у милионима тонама

Извор: *Annuaire statistique de la Roumanie*, Central University Library Cluj, 1936-1939.

Табела 6: Румунски извоз у тонама

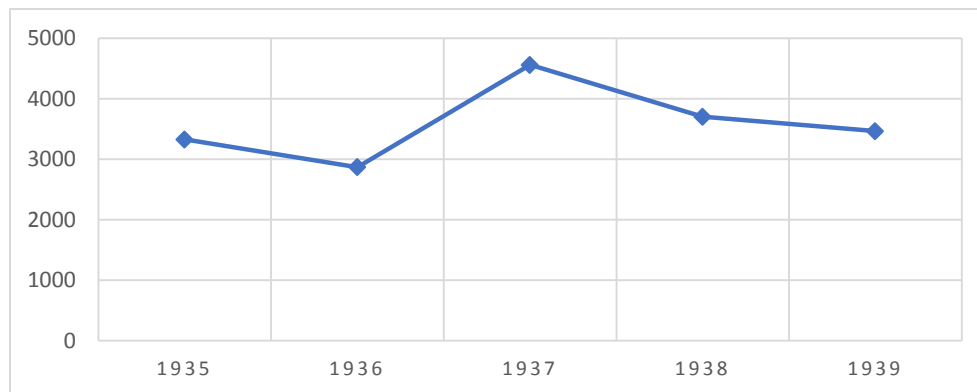
Производ	1935.	1936.	1937.	1938.
Животиње	73.178	68.291	65.396	58.987
Прехрамбени жив. производи	15.269	22.727	21.143	18.922
Крзна	179	238	221	255
Кожа	2.274	3.433	1.005	560
Вуна, длака и производи	1.086	1.435	1.020	349
Житарице	1.243.099	2.072.070	2.225.634	1.384.816
Семе биљака	147.973	138.542	166.180	154.477
Поврће, цвеће	126.952	116.607	119.565	9113.577
Воће и њ. производи	23.234	36.148	33.856	23.404
Дрва и индустријски производи	895.095	1.065.954	1.176.033	967.193
Минерална вода и со	47.635	21.799	36.033	75.520
Земља, камење и њ. производи	12.388	18.767	33.604	35.417
Минерално гориво, петрол и дер.	6.613.141	6.885.128	5.668.942	4.496.517
Гвожђе и њ. производи	29.332	25.675	38.036	45.860
Козметика и лекови	10.036	8.182	7.566	8.001
Парфеми	3	4	2	3
Боје и лакови	33	106	355	715

Извор: *Annuaire statistique de la Roumanie*, Central University Library Cluj, 1936-1939.¹²⁸

¹²⁸ *Nota bene*: Ова табела садржи избор главних производа који су приказани у статистичким годишњацима.

Када се узму у обзир југословенски статистички годишњаци, стиче се утисак о диверзификованој привреди која је поред аграрних и сточарских производа и минерала успела да извезе и кафу (у просеку око 7.000 тона), електротехничке справе (у просеку око 5.000 тона), хартије за штампање (око 20.000 тона), као и да цемент достави до Француске Сомалије, Палестине, Индије, Ирака, Ирана, Јужно Афричке Уније, Панаме, Сирије. Диверзификованост се огледа и у начину навођења извозне робе. За разлику од горе анализираних годишњака, југословенски су разликовали шљиву, суву шљиву не етивирану, етивирану шљиву; угаљ који је сув, мрки, кокс и антрацит; памук и вуну као сирове производе, предиво и тканине.¹²⁹

Графикон 6: Укупни југословенски извоз од 1935. до 1939. године у тонама

Извор: Статистички годишњаци Југославије од 1936-1940. године

Југословенски извоз који је највише износио 1937. године (4.557 тона али ипак још увек испод нивоа пре кризе када је током 1929. године најтежи извоз био 5.330 тона) чинили су житарице, животиње, дрво за грађу, минерали, сирова нафта и превозна средства. У периоду од 1935. до 1939. године, значајно се умањила инострана потражња за кукурузом, свежим месом (око осам пута мање), пасуљем и коњима (око три пута мање), док се са друге стране драстично увећао извоз нафте и дрвне грађе. Извоз нафте је, нпр. био испод румунског извозног нивоа који се мерио у милионама тона. Југославија је „тек“ успела да извезе пар стотина хиљада тона нафти пред почетак Другог светског рата. Много више успеха током тридесетих је имала у извозу сирових руда и материјала. У последњој посматраној мирнодопској години, извезла је нешто више од милион тоне дрвне грађе. Током '30.-их година, релативно висок извоз Југославија је одржавала у извозу свиња – око 300.000 тона годишње,¹³⁰ по чему је била препозната у Европи.

¹²⁹ Статистички годишњаци Југославије од 1936-1940. године.

¹³⁰ *Ibid.*

Табела 7: Југословенски извоз у тонама

Производ	1935.	1936.	1937.	1938.	1939.
Пшеница	30.290	293.802	318.035	110.417	217.743
Хмељ	13.433 ¹³¹	16.426	2.411	2.618	3.140
Дуван у листу	179	238	3.632	5.570	3.140
Кукуруз	387.717	91.216	735.196	467.934	92.850
Пасуљ	1.086	1.435	43.962	27.330	12.646
Кудеља	<i>Види фусноту бр. 54</i>		24.322	20.041	22.386
Коњи	31.423	28.635	25.913	22.579	9.176
Говеда	50.575	56.088	68.744	27.362	35.253
Свиње	218.035	301.046	307.163	259.986	298.439
Ситна стока	648.044	691.400	603.782	259.986193	298.439
Перната живина	83.325	30.767	4.521	4.009	4.000
Свеже месо	72.204	94.890	19.337	17.430	2.050
Животињске прерађевине	8.222	25.011	2.717	2.652	3.439
Јаја	117.275	127.166	12.931	15.572	15.422
Дрво за грађу	1.029.218	659.936	974.560	805.829	1.014.413
Бакар	<i>У годишњацима за ове године дат је једино извоз у динарској вредности али не и у тонама.</i>		37.127	31.523	27.349
Олово			2.587	5.639	6.981
Боксит			388.388	379.742	266.513
Цемент			200.507	197.252	154.812
Руде (олова, гвожђа, пирита)			659.863	547.755	475.766
Сирова нафта			94.521	135.195	142.100
Машине, справе и апарати			21.792	24.146	22.143
Превозна средства			11.953	12.931	10.205

Извор: Статистички годишњаци Југославије од 1936-1940. године¹³²¹³¹ Вредности хмеља за 1935. и 1936. су дати збирно за опијумом и кудељом.¹³² *Nota bene:* Ова табела садржи избор главних производа који су приказани у статистичким годишњацима.

Спољна трговина са Немачком

Са променом власти у Немачкој 1933. године, централно – плански приступ економији постао је основа привредног раста. Овакав приступ у Немачкој био је усмерен на подстицање индустријског развоја и смањења незапослености за шта су били потребни сировине и пољопривредни производи који су били оскудни у самој земљи. План је био да се ови производи увезу из земаља које би биле спремне да, уместо новца, увезу немачке индустријске производе.¹³³ Да би се земље подстакле да прихвате понуду, немачка администрација је одлучила да понуди високе цене за сировине и храну које су биле неопходне за развој немачке индустрије – тј. више цене од оних на светском тржишту – и да увоз буде довољно велик како би се створио утисак тржишта које континуирано може да апсорбује вишак производа.¹³⁴ Суочене са последицама економске кризе и ограниченим извозним могућностима, балканске аграрне земље богатим рудним минералима прихватиле су немачки предлог.

Временом су политичке прилике утицале да се земље приклоне Немачкој. У Бугарској су 1936. године комунисти ојачали и подржали радничке немире. Новонастала ситуација је приближила је бугарску владу Немачкој.¹³⁵ Интеграција Аустрије, Бохемије и Моравије у немачку политичку и економску сферу ојачала је економску зависност Балкана која се наставила и током Другог светског рата.¹³⁶ Као последица економске зависности, земље су пропустиле прилику да диверзификују извоз који би предупредио овакав економски исход и који би их довео до специјализације у производњи. Најмање зависна од трговине са Немачком била је Грчка. Немачка је куповала 40% извоза и обезбеђивала 30% увоза, међутим Грчка је диверзиковала своју трговину услед своје окренутости ка Средоземљу и везама са Великом Британијом.¹³⁷

Трговина са Немачком је била базирана на клиринг споразумима на којима је уосталом било засновано и 85% немачке спољне трговине.¹³⁸ Тзв. Шахт (клиринг) споразуми нудили су и до 30 одсто веће цене од оних на светском тржишту.¹³⁹ Она је увозила житарице, стоку и производе од меса, конопљу, лан, дуван и руду боксит, и одређени проценат дрвне грађе.¹⁴⁰ Иако су одређени производи био обухваћени клиринг споразумима, дешавало се да Немачка одбије да их увезе као што је био случај септембра 1939. године када је Немачка одбила да увезе југословенску шљиву. Према анегдоти, Босанци су тада направили ракију коју су попили те смањили потребу за немачким аспирином, који као одговор на немачку одлуку није увезен.¹⁴¹

Немачка је са друге стране извозила индустријске производе (пре свега оружје). Захваљујући овом облику сарадње, удео југословенског извоза пшенице се повећао са 0.1 (1929) на 49.3% (1937), а кукуруза са 0.3 на 17.4% (у истом периоду).¹⁴² Румунија је

¹³³ Drabek, стр. 440.

¹³⁴ Radice, стр. 60.

¹³⁵ Стеван К. Павловић, *Историја Балкана*,. Clío, 2001: стр. 419.

¹³⁶ Radice, стр. 61.

¹³⁷ Павловић, стр. 424.

¹³⁸ Drabek, стр. 440.

¹³⁹ Aldcroft, стр. 82.

¹⁴⁰ Radice, стр. 60.

¹⁴¹ Aldcroft, стр. 82

¹⁴² Drabek, стр. 456.

забележила благи пораст извоза житарица са 24.9% (1929) на 29.8% (1937) док је бугарски извоз у Немачку опао са 39.4% (1929) на 10.3% (1937).¹⁴³ На почетку, трговина балканских земаља са Немачком помогла им је да своје пољопривредне производе извезу тако да очувају високе домаће цене без субвенционисања и увоз индустријских производа без трошења конвертибилних валута.

Немачко присуство у Бугарској, Грчкој, Румунији, Југославији али и у Мађарској и Турској, довело је до три пута већег увоза производа у периоду од 1929. до 1938, и 2.5 пута већег извоза у регион.¹⁴⁴ Међутим, иза слике великог извоза крију се цене које су на почетку биле високе како би се државе привукле. У тренутку када је остварена економска зависност, цене би постале више тржишне а количине пресудне. Опоравак од економске кризе и ниских цена је ишао споро и државе региона су биле погођене што је Немачка искористила. Шта више, цене током 1937. су биле ниже него 1928/29, па је тако цена румунске нафте била 50% нижа него 1928, бугарски дуван 27%, југословенски бакар 45% јефтинији него десет година раније.¹⁴⁵ Једини изузетак је био југословенски боксит чија је цена 1937. била виша од оне из 1929.¹⁴⁶

Иако се иницијални извоз пољопривредних производа у Немачку појавио као енормна предност, посебно у ситуацији када су стране инвестиције/капитал били реткост, балканске земље су се убрзо нашле у ситуацију да је приход од овог извоза остајао „замрзнут“ услед неодговарајућег увоза. Тако се дешавало да балканске земље акумулирају средства јер је њихов извоз надмашивао увоз из Немачке. Додатно, како су били повезани клиринг споразумима било је немогуће да добију новац. Ако би га и добиле, немачке марке у том тренутку нису биле конвертибилне па самим тим се нису могле искористити на другим тржиштима или у покривању спољног дуга. Увидевши ову ситуацију, Југославија и Румунија су преусмериле извоз одређених производа ка другим тржиштима, а Бугарска која то није учинила на време сносила је последице одлива капитала.¹⁴⁷ Додатно, Југославија је 1937. године одлучила да ограничи вредност извоза на 90% увоза из Немачке а да до 55% извоза буду намирнице.¹⁴⁸

Ипак, током 1939. године, са јачањем немачког утицаја у Централној Европи, јача и њено присуство на југоисточном делу континента. Те године, Немачка и Румунија договориле су изградњу индустрија попут хемијске, инжењерства, металургије и дрвне индустрије, а гарантовано је тржиште за румунски извоз хране, минерала и нафте.¹⁴⁹

¹⁴³ Drabek, стр. 456-457.

¹⁴⁴ Drabek, стр. 436.

¹⁴⁵ Drabek, стр. 445.

¹⁴⁶ *Ibid.*

¹⁴⁷ Radice, стр. 61.

¹⁴⁸ Drabek, стр. 453.

¹⁴⁹ Aldcroft, стр. 92.

Балкан и Европа

Географске и економске везе балкаских држава су током '30-их година су биле пре свега упућене на Италију и Средњу Европу. Након италијанских акција у Етиопији, примарно место у спољној трговини са Југоисточном Европом је преузела Немачка.

У овом поглављу ће бити речи о економским односима са Западном Европом, кроз призму спољне трговине са Француском, и са Централном Европом, посматрајући везе са Чехословачком. Са својом развијеном привредом и увозом сировина из својих колонија, Француска није имала велике потребе за импортовањем сировина и производа из балкаских земаља. Ово подручје је за њу било интересна сфера у погледу извоза. Међутим период од 1935-1940. године представља период опадања утицаја Француске на Балкану и повлачења капитала заданоевропске републике са ових простора.

Чехословачка је као чланица Мале Антанте била повезана са Југославијом и Румунијом, али те везе су биле углавном усмерене на реаговање у случају мађарских или аустријских акција уперених на неку од три чланице овог пакта. Слабост Мале Антанте и њена нефункционалност се најбоље видела 1938. године након Минхенског споразума. Када је Немачка одузела богату судетску област од Чехословачке, тада је изостала реакција и Југославије и Румуније. Ове две балкаске државе су тада већ биле у дубокој економској зависности од Немачке, тако да је неделовање у овом случају било сасвим очекивано. Минхенски споразум је значио и крах Мале Антанте.

Западна Европа - Француска

Након потписивања трговинског споразума у јулу 1934. године са Немачком, Југославија је добила простор за свој повећани извоз. Немачка је својом економском политиком, потискивала остале европске земље са Балкана. Југословенски извоз заклане живине у тонама 1935. године у Француску је био свега 140 тона, док је у Немачку извезено чак 5 630 тона.¹⁵⁰ Током трајања кризе у Етиопији и економских санкција Друштва народа Италији, јавило се питање компензације извоза балкаских земаља, које су такође биле погођене санкцијама јер су остале без једног битног тржишта. Преговори између француске владе и југословенске делегације током 1935-1936. године завршили су се неуспешно. План је био да се италијански производи на југословенском тржишту замене француским, а по истом принципу да југословенски дођу на француско тржиште.¹⁵¹ Међутим, услед високих француских царина југословенска роба је била прескупа на тржишту ове западноевропске државе.¹⁵²

Румунско-француски преговори су били успешнији, пре свега јер је Француска имала интерес да смањи утицај Немачке, али и да одржи Титулескуа на власти.¹⁵³ Постигнут је договор о минималном француском увозу стоке и пољопривредних производа из Румуније. Међутим, румунски захтев за извозом дрвета у Француску је

¹⁵⁰ 444

¹⁵¹ Živko Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935-1937. (od italijanske agresije na Etiopiju do jugoslovensko-italijanskog pakta)*, Prosveta, Beograd, 1968, стр. 85.

¹⁵² 445

¹⁵³ Avramovski, стр. 87

одбијен. Што се тиче осталих балканских земаља, оне нису виделе интерес у трговини са Француском. Примера ради 1936. године Француска је у бугарском увозу учествовала са 2 %, док је у извозу са свега 1%.¹⁵⁴ Немогућност балканских земаља да своју робу са италијанског тржишта преусмере у Западну Европу, је њихову спољну трговину у већој мери окренуло ка Немачкој.

Централна Европа - Чехословачка

Спољна трговина између Румуније и Југославије је била незначајна, те су у оквиру Економског савета Мале Антанте обе земље настојале да пронађу начина да повећају извоз у Чехословачку.¹⁵⁵ Међутим, ови покушаји нису били успешни услед чехословачког протекционизма који се пре свега односио на увоз пољопривредних добара па су тако југословенски и румунски производи као што су руде и нафта пронашли пут на нова тржишта.

Чехословачка је била један од највећих конкурената Немачке на балканском тржишту и она се такође служила сличним оружјем да би за себе везала балканске земље – клирингом. Румунски извоз у Чехословачку 1937. године је био 8,2 % укупног државног извоза, док је из ње увозила 16,1 %. Друга чланица Мале Антанте, Југославија, је током исте године извозила 7,9 % у Чехословачку, и на тај је учинила четвртом по реду државу увозника југословенске робе, испред Француске у коју је увозила 5,41 %. Увоз Чехословачке током 1937. године у Југославију износио је 11,1 %. Далеко мањи је био обим спољне трговине између Бугарске и Грчке са једне и Чехословачке са друге стране. Бугарска је извозила свега 5,0 а увозила 5,6 %, тако да је њен спољно-трговински биланс са Чехословачком био незнатно позитиван. Грци су са 4,0 % увоза током 1937. године били најслабији економски партнер Чехословачке, али су имали јако позитиван биланс, с обзиром да је чехословачки увоз у најјужнију балканску државу био свега 1,8 %.¹⁵⁶

Балканске земље су остале неутралне током судетске кризе, пре свега због својих јаких економских веза са Немачком. Милан Стојадиновић, председник југословенске владе, је на састанку са италијанским грофом Ђаном, изнео спремност да не дође до мешања Југославије у чехословачку кризу, само уколико Мађарска остане по страни. Јер у супротном уговор Мале Антанте је везивао јужнословенско краљевство да пружи помоћ својој савезници. Сличан став је изнела и румунска влада, док су се Грци држали по страни, сматрајући ово сукоб великих сила.

Освајањем западних области Чехословачке, Немачка је присвојила веома богате области рудним благом, шумама али и области са развијеном индустријом. Чехословачка је задржала већину својих индустријских постројења, али је остала без сировина и на тај начин је постала зависна од Немачке. Након Минхенског споразума, економски утицај Чехословачке на Балканском полуострву је замењен немачким. Војно снабдевање

¹⁵⁴ Avramovski, стр. 87.

¹⁵⁵ Radice, стр. 59.

¹⁵⁶ Živko Avramovski, *Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svetskog rata*, Institut za društvene nauke, Beograd, 1961, стр. 53.

балкаских земаља из Шкодиних фабрика је сада прешло у руке Трећег Рајха, који је на овај начин приближавао себи балканске земље.¹⁵⁷

¹⁵⁷ *Ibid.*

Закључак

Неуспех *laissez-faire* да економски интегрише балканске земље и крах мултилатералне светске трговине ставили су бројне изазове пред Бугарску, Грчку, Југославију и Румунију током '30.-их година XX века. Оне су се суочиле са проналажењем нових (извозних) тржишта за своје, пре свега, пољопривредне производе. Иако је било наговештаја и предлога да се створи слободан трговински простор између самих земаља, питање сврсисходности размене две и више доминантно пољопривредних земаља се наметнуло. Поред тога, оне су настојале да кроз трговину пронађу пут до страног капитала који се након економске кризе повлачио са европске полупериферије те међусобна трговина не би разрешила овај изазов. Повлачење страног капитала довело је смањивања резерви, па су Румунија и Бугарска радије, нпр, постале извознице а не увознице капитала.

Светски пад цена пољопривредних производа из 1929. године додатно је ојачао уверење ових европских земаља да треба да се окрену протекционизму. Протекционистичке мере обухватале су увођење тарифа, премије на извоз, давање субвенција и кредита домаћим произвођачима. Овим мерама државе су успевале да, до одређеног степена, одрже виталност своје привреде. Уз протекционизам који је имао за циљ да смањи увоз страних производа, настали су клиринг споразуми који су служили томе се вишкови увоза или платни дефицити не би (поново) догодили. Први клиринг је потписан 1932. године, а до 1939. године више од 50% извоза (са изузетком Грчке) је било засновано на оваквим споразумима.

Заједно са крахом мултилатералне трговине, земље су се преоријентисале на трговину са регионима у којима су имали традиционалне политичке и економске интересе. Земље попут Југославије и Румуније су иницијално настојале да остваре бољу економску сарадњу са Француском, Грчка је позајмљивала од Велике Британије па ју је британски излазак из златног стандарда погодио више него дуге земље у региону. Бугарска као држава која је тежила ревизонизму била је приклоњена Немачкој. Шири друштвено-политички процеси у Европи, комбиновани са лошом инфраструктурном мрежом, створили су економски вакуум који је Немачка испунила у другој половини четврте деценије XX века. Преглед литературе и анализа статистичких података показали су да је Немачка захваљујући понуди виших цена од светског просека и спремности да увезе пољопривредна добра привукла балканске земље у своју интересну зону.

Анализом доступних примарних извора о спољној трговини, показано је да су Румунија и Југославија увозиле машине, опрему, потрошачке производе који нису пољопривредни док су Бугарска и Грчка увозиле највећи постотак пољопривредних добара на Балкану. Извозна роба прве две земље је била из домене пољопривреде и сирових материјала, а код Бугарске машине и не-пољопривредни артикли. Ипак, преглед показује да се Бугарска у извозу и производњи оријентисала за гајење индустријских култура. Грчка, иако не једина приморска држава, забележила је значајан проценат извоза рибе. Поред тога, у структури њеног извоза значајну улогу је имао дуван, маслине и различити медитеранско воће. Према статистичким изворима, Румунија је извозила животиње, житарице, дрва, али ипак 95% њеног извоза су чинили минерали и деривати, укључујући и нафту. Југословенски извозни профил су чинили житарице, стока и дрвна грађа.

Квантитативни прилог проучавању трговине балканских у међуратном периоду доприноси разумевању структуре производње и економије четири државе. Историјско наслеђе овог периода и разумевање токова спољне трговине је од важности јер указује барем на два клучна закључка – први, међународни односи остављају шире економске последице. Овде се не мисли само на последице Првог светског рата или економске кризе као глобалних догађаја, већ на оне попут италијанског освајања Етиопије које је произвело низ економских последица. Нпр. балканске земље су се придружиле економским санкцијама које је увела Лига народа иако је Италија била један од значајних трговних партнера. Санкције су даље произвеле потребу за новом разменом које је, услед изостанка других играча, заузела Немачка и тако прво економски, а потом и политички, учинила посматране државе зависним. Оваква новонастала констатација односа води ка другом закључку а то је да је спољна трговина била у служби геостратешких интереса земаља.

Библиографија

Литература

Avramovski, Živko. *Balkanske zemlje i velike sile 1935-1937. (od italijanske agresije na Etiopiju do jugoslovensko-italijanskog pakta)*, Prosveta, Beograd, 1968.

Avramovski, Živko. *Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svetskog rata*, Institut za društvene nauke, Beograd, 1961.

Aldcroft, Derek Howard. *Europe's Third World: the European Periphery in the Interwar Years*. Ashgate Publishing, Ltd., 2006.

Беренд, Иван Т. *Економска историја Европе у XX веку: Економски модели од laissez-faire глобализације*. Београд: Архипелаг, 2009.

Бецић, Иван М. *Министарство финансија Краљевине Југославије (1918-1941)*, докторска дисертација, Београд, 2008.

Веселинов, Драган. *Политичка економија*. Београд: Факултет политичких наука, 2008.

Vinaver, Vuk. *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1985.

De Benedictis, Luca, and Lucia Tajoli. "The world trade network." *The World Economy* 34, no. 8 (2011): 1417-1454.

Eichengreen, Barry, and Douglas A. Irwin. "Trade blocs, currency blocs and the reorientation of world trade in the 1930s." *Journal of International economics* 38, no. 1-2 (1995): 1-24.

Kaser, Michael Charles, and Edward Albert Radice, ed. *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975: Economic Structure and Performance between the Two Wars*. Vol. 1. Oxford University Press, USA, 1985.

Clavin, Patricia. *Securing the world economy: the reinvention of the League of Nations, 1920-1946*. Oxford University Press, 2013.

Lampe, John R. and Marvin R. Jackson. *Balkan economic history, 1550-1950: from imperial borderlands to developing nations*. Vol. 10. Indiana University Press, 1982.

Митровић, Андреј. *Време нетрпељивих*, ЦИД Подгорица, 1998.

Павловић, Стеван К. *Историја Балкана*. Clio, 2001.

Попи, Др Глигор. *Југословенско-румунски односи 1918-1941*, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју, 1984.

Stojanović, Dubravka. *Radanje globalnog sveta 1880-2015*, Udruženje za društvenu istoriju, 2015.

Tsoufidis, Lefteris, and Michel Zouboulakis. "Greek sovereign defaults in retrospect and prospect." *South-Eastern Europe Journal of Economics* 14, no. 2 (2017): 141-157.

Hobsbaum, Erik. *Doba ekstrema*, Dereta, Beograd, 2002.

Извори

Annuaire statistique de la Grece, 1936.

Annuaire statistique de la Grece, 1937.

Annuaire statistique de la Grece, 1938.

Annuaire statistique de la Grece, 1939.

Annuaire statistique de la Roumanie, Central University Library Cluj, 1936.

Annuaire statistique de la Roumanie, Central University Library Cluj, 1937.

Annuaire statistique de la Roumanie, Central University Library Cluj, 1938.

Annuaire statistique de la Roumanie, Central University Library Cluj, 1939.

Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie, Direction generale de la statistique, 1936.

Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie, Direction generale de la statistique, 1937.

Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie, Direction generale de la statistique, 1938.

Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie, Direction generale de la statistique, 1939.

Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie, Direction generale de la statistique, 1940.

League of Nations, *Statistical year-book of the League of Nations*, Geneva, 1935/36.

League of Nations, *Statistical year-book of the League of Nations*, Geneva, 1936/37.

League of Nations, *Statistical year-book of the League of Nations*, Geneva, 1937/38.

League of Nations, *Statistical year-book of the League of Nations*, Geneva, 1938/39.

League of Nations, *Statistical year-book of the League of Nations*, Geneva, 1939/40.

League of Nations, *Statistical year-book of the League of Nations*, Geneva, 1940/41.

Статистички годишњак Краљевине Југославије, Државна штампарија, 1936.

Статистички годишњак Краљевине Југославије, Државна штампарија, 1937.

Статистички годишњак Краљевине Југославије, Државна штампарија, 1938.

Статистички годишњак Краљевине Југославије, Државна штампарија, 1939.

Статистички годишњак Краљевине Југославије, Државна штампарија, 1941.